శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమద్వరదరాజసూరివిరచితా

శ్రీభాష్యప్రమేయమాలా;

శ్రీమద్భిః,

శ్రీయదుగిరి - జీయర్ సన్నిధి - తిరుమలాచార్యైః,

అరశాణిపాలై - శద్దాడై - విజయరాఘవాచార్యైశ్చ,

యథామాతృకం, యథాశక్తి, పరిష్కృతా, —

—— * ——

శ్రీకైరవిణీతీరస్థశ్రీపార్థసారథిస్వామిసన్నిధౌ

శ్రీమచ్చెన్నపురీ-

శ్రీ సరస్వతీభణ్డారసభ్యైః,

శ్రీకృష్ణ-పరాఙ్కుశ-యతివర-వరవరాదిక్రమాగత-

గురుపరమ్పరాబ్దేషు-౪౯౮౭ తమే-

పార్థివనామ సంవత్సరే,

ముద్రాపితా, - విజయశేతరాప.

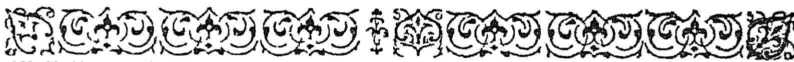
ముతల్ పదిప్పు కాపి-౫౦౦

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీప్రమేయమాలాయాం - అధ్యయనవిధినిరూపణమ్

నమశ్శ్రీవిష్ణుచిత్తార్య పదపఙ్కజపాంసవే।
రామానుజమునీన్ద్రోక్తి రహస్యజ్ఞానహేతవే॥౧॥
జగతాముపకారాయ జాతం యతివరాత్మనా।
ప్రగుణీకృతసన్మార్గం భజామః పురుషోత్తమమ్॥౨॥
సచ్చేతోమధుకరబృన్దసేవనీయం।
సౌరభ్యం శ్రుతిశిరసస్సమాదధానామ్।
వత్సానాఙ్కులపతిరద్భుతామకార్షీత్।
అస్మానాం వరదగురుః ప్రమేయమాలామ్॥౩॥ [౧౦

మీమాంసాయాః విధిప్రాప్తత్వ రాగతఃప్రాప్తత్వ వివేకార్థమధ్యయనవిధిర్నిరూప్యతే. కిమధ్యయనవిధిరర్థజ్ఞాన పర్యవసాయీ ఆహోస్విత్, అక్షరరాశిగ్రహణమాత్రే పర్యవస్యతి

అర్థజ్ఞానపర్యవసాయీతి పూర్వపక్షః,- తథాహి -అధ్యయనవిధేరక్షరరాశి గ్రహణమాత్ర పర్యవసాయిత్వే మీమాంసాశ్రవణస్య ప్రవర్తకాభావాదనారమ్భణీయా మీమాంసా స్యాత్ సాఙ్గవేదాధ్యయనాత్ ప్రయోజనవదర్థాపాతప్రతీతేరుత్పన్నానురాగో మీమాంసాయాం ప్రవర్తక ఇతి చేత్. నైతత్, "వేదమధీత్య అభిసమావృత్య"[1] "వేదమధీత్య స్నాయాత్"[2] ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యామధ్యయనానన్తరం సమావర్తనాదిప్రాప్తేః, మధ్యే మీమాంసావసరాభావాత్, మీమాంసాశ్రవణ రాగప్రాప్తత్వస్య బాధకత్వాత్ విధిర్హి రాగం బాధతే, యథా "నకలఞ్జం భక్షయేత్"[3] ఇత్యాదిః వైధేతు మీమాంసాశ్రవణే, స్నానవిధిరపి శ్రవణమబాధిత్వా, తతఃపరస్తాదేవావసరమశ్నుతే. స్వతఃప్రతీతమప్యధ్యయనానన్తర్యం సమావర్తనస్య అర్థజ్ఞానపర్యన్తాధ్యయనవిధిశ్చ నబాధిత ఇతి యుజ్యతే. రాగస్తు నవిధిమస్స్వా

౧॥ఛా - ఉ - ౮ - ౧౫ - ౧ ౨॥ఆప - సూ.- ౩॥

ర్థాకర్తుమలమ్ . కిఞ్చ, అధ్యయనవిధేః పురుషార్థపర్యవసానావశ్యం భావాత్, పాఠమాత్రస్యచాపురుషార్థత్వాత్, పురుషార్థ పర్యవసానాయావశ్యమర్థజ్ఞానపర్యన్తో విధిరాస్థేయః కిఞ్చ యద్యక్షరరాశి గ్రహణమాత్ర పర్యవసాయీవిధిస్స్యాత్ . తదా, పాఠగ్రహణానర్థతయావినియుక్తత్వాత్ స్వాధ్యాయస్యావివక్షితార్థతా స్యాత్ . తతశ్చ, తదర్థ విచారరూపా మీమాంసా నారంభణీయా స్యాత్, తస్మాత్, అధ్యయనవిధి రర్థజ్ఞాన పర్యవసాయీతి.

రాద్ధాన్తస్తు, నాధ్యయనవిధిః అర్థజ్ఞానపర్యవసాయీ, కిన్తు, అక్షరరాశిగ్రహణమాత్రే పర్యవస్యతి, అప్రాప్త ప్రాపకత్వాచ్ఛాస్త్రస్య "అప్రాప్తే శాస్త్రమర్థవత్" ౧ ఇతిహిన్యాయవిదః? మీమాంసాశ్రవణఞ్చ, సాఙ్గాధ్యయనవతః పురుషస్య ప్రయోజనవదర్థావాతప్రతీత్యా రాగతః ప్రాప్తమితి నతత్రవిధినా వ్యాపర్తవ్యమ్. స్నానవిధిస్తు, రాగంబాధత ఇతిచేత్. కిమితిబాధతే. స్నానాదేరధ్యయనానన్తర భావిత్వాదధ్యయనోత్తరకాలస్య కృత్స్నస్య స్నానాది విధ్యవరుద్ధతయామధ్యేఽవసరాభావాత్ మీమాంసాశ్రవణంబాధ్యత ఇతిచేత్. నైతదేవమ్, నహిస్నానాదివిధయః కృత్స్నం కాల మవరున్ధతే, రాగతః ప్రాప్తానాం ద్రవ్యార్జన భోజనాదీనాఞ్చా నవసర ప్రసఙ్గాత్ . యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహోహి, ద్రవ్యార్జనోపాయతయా రాగతఃప్రాప్తా ఇతి నవిధివిషయతామనుభవితుమర్హన్తి శ్రావయితాచాచార్యః, కర్మవిధ్యనవరుద్ధావసరలాభాదేవ హి శ్రావయతి తస్మాత్, మీమాంసాశ్రవణస్యాపిరాగతఃప్రాప్తస్యస్నానాదవిధ్యనవరుద్ధేష్వేవకాలేష్వవసరసంభవాత్, నతస్యస్నానాదివిధిబాధ్యతా.

యత్తూక్తమ్, విధేః పురుషార్థపర్యవసానాయ అర్థజ్ఞాన పర్యవసాయిత్వమాస్థేయమితి తత్రేదంప్రష్టవ్యమ్, కిం సాక్షాత్ పురుషార్థపర్యవసానాయ విధేః అర్థజ్ఞానపర్యవసానత్వాశ్రయణమ్,

౧॥పూ - మి

ఆహోస్విత్ , పరంపరయాపురుషార్థపర్యవసానాయేతి. నతావత్ ప్రథమః కల్పః , అర్థజ్ఞానస్యాపి సాక్షాత్పురుషార్థత్వాభావాత్; తస్యహి, స్వర్గాదిసాధనయాగాద్యనుష్ఠానోపయోగితయైవపురుషార్థత్వాత్,నస్వర్గాదివత్ సాక్షాత్ పురుషార్థత్వమ్ తతశ్చార్థజ్ఞాన[ప్ర పర్యవసాయీవిధిర్నస్యాత్. ద్వితీయేతుకల్పే, అర్థజ్ఞానవత్ పాఠగ్రహణస్యాపి పరమ్పరయాపురుషార్థత్వసంభవాత్,తస్మిన్నేవవిధిపర్యవసానంస్యాత్ ఇయాంస్తువిశేషః ఏకస్మిన్పక్షేస్వతఃప్రాప్తమర్థజ్ఞానమితితత్రవిధివ్యాపారకల్పనావైయ్యర్థ్యమ్,- అన్యత్రచతదభావఇతి.

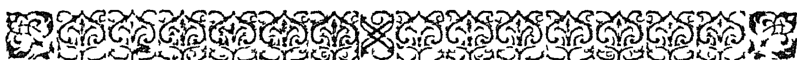
యచ్చోక్తమ్, విధేః పాఠగ్రహణపర్యవసాయిత్వే స్వాధ్యాయస్యస్వార్థేష్వతత్పరత్వమాపద్యతఇతి తన్న, నహ్యన్యతః ప్రాప్తమర్థపరత్వం పాఠగ్రహణ పర్యవసాయీవిధిర్వ్యాహన్తి. యథా పరమతే, అధ్యయనవిధిసిద్ధమర్థపరత్వం స్వాధ్యాయస్య జపవిధిర్నవిహన్తి,- తథాఽత్రాపివ్యుత్పత్తిసిద్ధం స్వాభావికమర్థపరత్వంస్వాధ్యయనవిధిర్నవిహన్తుమలమ్.యథాచ,వహ్నేరుష్ణత్వభాస్వరత్వ[౧ప్ర శక్తియుక్తస్య పాకార్థముష్ణత్వశక్త్యావినియోగేపి, భాస్వరత్వశక్తియుక్తస్యార్థప్రకాశనం నవిరుధ్యతే . ఏవమక్షరస్వరూపేణపాఠార్థతయావినియోగేపి, బోధకత్వశక్త్యార్థపరత్వం నవిరుద్ధమ్ కిఞ్చ, ,,స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్యః''౧ఇతిస్వాధ్యాయస్యకర్మత్వావగమాత్ తస్యైవసాధ్యత్వమవగమ్యతే.యథా,,అగ్నీనాదధీత''౨ఇత్యగ్నీనాం కర్మత్వావగమాత్, తేషామేవసాధ్యత్వమిత్యాధానవిధిః అగ్నిగ్రహణమాత్రేపర్యవస్యతి ఏవమధ్యయనవిధిః,సాధ్యతయాఽవగతస్వాధ్యాయగ్రహణమాత్రే పర్యవస్యతి స్వాధ్యాయశబ్దవాచ్యఞ్చ అక్షరరాశిమాత్రమ్ నార్థజ్ఞానమపి తస్మాత్, స్వాధ్యాయశబ్దవాచ్యో క్షరరాశిరేవాధ్యయనసాధ్యఇత్యవగమ్యతే.అతఏవేదమపినిరస్తమ్, [౨ప్ర

౧॥ఆర - ప్ర - ౨ - ౨॥ఆప -

యదధ్యయన నియోగవిషయో న స్వాధ్యాయసంస్కార ఇతి కైశ్చి
దుక్తే ప్రతీక్షితమ్, ద్రవ్యనిష్ఠస్య హి భావార్థస్య న నియోగవిషయతా
యుక్తా, యథా,ఆధాన స్యాగ్నినిష్ఠస్య ననియోగవిషయతా, యథా
చావఘాతాదేర్వ్రీహ్యాది నిష్ఠస్యననియోగార్థతా,అత్రాపి స్వా [౫
ధ్యాయస్య కర్మత్వావగమాత్ , స్వాధ్యాయనిష్ఠమధ్యయనమవగ
తమితి ననియోగవిషయత్వమ్ ‘‘సక్తూన్జుహోతి’’ ౧‘‘ సువర్ణం ధార్య
మ్’’ ౨ ఇత్యాదిషు కర్మత్వావగమేపి నియోగవిషయత్వం దృష్టమితి చేత్.
నైన్న,కర్మత్వం నామ-కర్తుఃక్రియయాప్తుమిష్టతమత్వమ్,అతఃకర్మతయా
వగతస్య సాధ్యత్వం స్వతఃప్రతీయతే. క్వచిత్తదేవ హేతువశాదపోద్య
తే.‘‘సక్తూన్జుహోతి’’ ౧ ఇత్యాదిషు కస్తత్ర హేతుః? వినియోగాన్తరా
దర్శనమితి బ్రూమః సంస్కార్యస్య హి ద్రవ్యస్య వినియోగాన్తరేణ
భవితవ్యమ్ సంస్కారో హి నామ, కార్యాన్తర యోగ్యతాకరణమ్.
అత్రత్వర్థబోధజపాదిలక్షణకార్యాన్తరదర్శనాత్ నస్వతఃప్రాప్తసం
స్కార్యత్వస్యాపవాద ఇతి స్వాధ్యాయసంస్కారపర అధ్యయ [౧౫
నమ్ అతః , అధ్యయనవిధిః అక్షరరాశిగ్రహణమాత్రపర్యవసాయీ,
మీమాంసారమ్భశ్చ రాగప్రాప్త ఇతి స్థితమ్ .. ...

ఇతి వత్సకులతిలక వరదరాజసూరివిరచితాయాం
ప్రమేయమాలాయాం అధ్యయనవిధినిరూపణం
సమాప్తమ్ * ౧ [౨౦

ఐకశాస్త్ర్య మథబ్రూమః కర్మబ్రహ్మవిచారయోః ।
శారీరకాద్య సూత్రోక్త పౌర్వాపర్య ప్రసిద్ధయే ॥

వేదాఖ్యైకప్రబన్ధార్థ విషయత్వాత్తదిష్యతే । తన్నిర్ణయాఖ్య ఞ్చ
ఫలమేకమేవ తయోర్యతః ॥ విషయైక్యం ఫలైక్యఞ్చ కర్మకాణ్డే [౪
పికారణమ్। ఐకశాస్త్ర్యస్య ధర్మోహి విషయస్తస్యనిర్ణయః॥ఫలఞ్చ
తత్ర వేదార్థః కృత్స్నో విషయ ఇష్యతే । తన్నిర్ణయః ఫలంచాత్ర
తదైక్యాదేకశాస్త్రితా ॥ అర్థభేదాత్ కర్తృభేదాత్ అన్యోన్యఞ్చ
విరోధతః । శాస్త్రిభేదప్రసఙ్గశ్చేత్ నైవమత్రప్రసజ్యతే ॥ అధ్యాయ
పాదషట్కేషు ప్రత్యేకం భేదఇష్యతే । అవాన్తరార్థ భేదేనశాస్త్రి
భేదావహోనసః ॥ ధూర్తస్వామికపర్దిభ్యాం కృతయోర్వ్యాఖ్య
యోర్ద్వయోః । ఆపస్తమ్బీయసూత్రార్థపరయోర్హ్యైకశాస్త్రితా ॥
వైయ్యాకరణవృత్త్యాదౌ భిన్నకర్తృకతా తథా ।దృష్టేతికర్తృభేదశ్చ
నశాస్త్రైక్యస్య బాధకః ॥ దేవతా విగ్రహాద్యర్థ నిషేధాత్తత్సమర్థ
నాత్ ।విరుద్ధార్థత్వమస్తీతియదుక్తంతన్నయుజ్యతే॥కర్మస్వశ్రుత [౧౫
వేదాన్తాశ్రద్ధావస్తోభవన్త్వితి । తథాజైమినిరాచార్యోవిగ్రహాదీన్ని
రస్యతి ॥ ఏవమన్యపరోక్త్యాపి మాభూన్మన్దధియాం భ్రమః।ఇతిక్వది
న్నిరాచక్రే జైమినిం బాదరాయణః ॥ బాదరాయణసూత్రేషు బహు
శశ్చాస్తిజైమినేః।త్రైయ్యన్తార్థప్రతిష్ఠార్థంసాక్షిత్వేనపరిగ్రహః॥నన్వ
నన్యపరైవేయంజైమినేరుక్తిరిష్యతే।ద్రవ్యదైవతసామాన్యేద్రవ్య[౨౦
ప్రాబల్యసాధికా ॥ నచాయమతి వాదస్స్యాదనుష్ఠాన విరోధతః।
హవిఃప్రాధాన్యత స్సర్వేహ్యనుతిష్ఠన్తిసాధవః ॥ ఉచ్యతే తాత్త్వికం
నాత్రహవిః ప్రాధాన్యమీరితమ్ । కిన్తుప్రాతీతికం తచ్చ ప్రాథమ్యేన
ప్రతీతతా ॥ ప్రత్యక్షసిద్ధంహిహవిస్స్వరూపందేవతాపునః । శాస్త్రైక

వేద్యాప్రాధమ్యంప్రత్యక్షస్యైవవస్తునః ॥ అస్తిప్రతీతౌ శాస్త్రీప్తప
శ్చాదేవావబోధకమ్ । అర్థస్యసన్నికర్షోహి బలీయస్త్వనిబన్ధనమ్ ॥
శ్రుత్యాదౌసాధితస్తద్వదత్రాపిహిభవిష్యతి ।అతశ్శాస్త్రైకవేద్యాయాః
దేవతాయాస్తువాస్తవమ్॥ ప్రాతీతికాదప్రాధాన్యాత్ ప్రాధాన్యం[౫
నవిహన్యతే। నను శాస్త్రైకవేద్యత్వాద్ధవిషోనప్రధానతా । ప్రాతీతిక
హవిష్ట్వంహినప్రత్యక్షస్య గోచరః॥మైవం హవిష్ట్వమస్త్రం హి
శాస్త్రవేద్యంతదాశ్రయః । ద్రవ్యంప్రత్యక్షసిద్ధత్వాన్నతుశాస్త్రస్య
గోచరః॥ దేవతాత్వందేవతాయాస్స్వరూపమితిచద్వయమ్।శాస్త్రై
కవేద్యమిత్యుక్తం హవిఃప్రాధాన్యమవ్యయమ్ ॥ అతస్స్వరూపప్రా
ధాన్యంహవిషో నవివక్షితమ్ । బోధాయనస్తుభగవానైకశాస్త్ర్య
ముదీరయత్ ॥ తతశ్చాన్యపరైర్వోక్తిః జైమినేరితినిశ్చితమ్।తస్మా
న్నార్థవిరోధోఽస్తికర్మబ్రహ్మవిచారయోః । ఐకశాస్త్ర్యమతఃకర్మ
బ్రహ్మమీమాంసయోస్థితమ్॥

ఇతిప్రమేయమాలాయామైకశాస్త్ర్యసమర్థనమ్॥౨ [౧౫

అథ, ప్రపఞ్చమిథ్యాత్వభఙ్గః

నన్విదమైకశాస్త్ర్యమ్, తత్ప్రయుక్తంపౌర్వాపర్యం చాను
పపన్నమ్। శారీరకావసేయస్య అఖణ్డైకరసచిన్మాత్ర బ్రహ్మగోచ
రస్యజ్ఞానస్య, అవిద్యాకల్పిత కర్మకర్తృసాధన ఫలాదివివిధభేదావ
లమ్బినాకర్మశిక్షారేణాను పయోగాత్, ప్రత్యుతవిపరీతవాసనోత్పా
దనద్వారేణ విరోధాచ్చ. మిథ్యాభూతస్యహి సంసారస్యశుక్తికా
రజత రజ్జుసర్పాదేరివాధిష్ఠాన యాథాత్మ్యజ్ఞానమేవ నివర్తకంయు
క్తమ్ బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య మిథ్యాత్వమనుమానాదిసిద్ధమ్. తథాహి -
వివాదపదమ్-మిథ్యా - దృశ్యత్వాత్, శుక్తికారూప్యవదితి, శ్రుతిశ్చ

"నేహ నానాస్తి"[౧] ఇత్యాదిరితి తదసత్ దృశ్యత్వహేతోరాత్మన్యనైకాన్త్యాత్. కథమ్? "ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః"[౨] "దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా"[౩] ఇత్యాదిశ్రుతిభిః "యత్తదద్రేశ్యమ్"[౪] ఇత్యాది శ్రుతిషు ఆత్మనో దృశ్యత్వప్రతిషేధోఽపి దృశ్యత ఇతి చేత్ న, తస్మిన్నేవ వాక్యే "పరిపశ్యన్తి ధీరాః"[౪] "దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా."[౩] ఇత్యాదిషు దృశ్యత్వవిశేషవిధానాత్, దృశ్యత్వనిషేధవచనస్య ప్రాకృతదృశ్య చక్షురాది దృశ్యతానిషేధపరత్వావగమనాచ్చ తథా చ శ్రుతిః "న మాంసచక్షురభివీక్షతే తమ్"[౫] "న చక్షుషా గృహ్యతే నాపి వాచా"[౬] "న చక్షుషా పశ్యతి"[౭] ఇత్యాదికా చ.

యచ్చ, ఆత్మా-దృశ్యో న భవతి-ఆత్మత్వాత్, యద్దృశ్యం న తదాత్మా, యథా ఘట ఇత్యాత్మనో దృశ్యత్వనిషేధానుమానమ్ తదపి, అగ్నీషోమీయహింసా-న ధర్మః - హింసాత్వాత్, యథా బ్రాహ్మణహింసాది - ఇత్యనుమానవత్ ఆగమబాధితమ్. కిఞ్చ, ఘటః - దృశ్యో న భవతి-ఘటత్వాత్, యద్దృశ్యం తదఘటభూతం దృష్టం - యథా పటాదీత్యాద్యపి ప్రసజ్యతే ఇదం రజతమితివత్, ఘటస్సన్ పటస్సన్నితి ఘటాద్యధిష్ఠానతయాభ్యుపగతస్య సన్మాత్రస్యాపి ఘటాదివద్దృశ్యత్వస్యావర్జనీయత్వాత్, అనైకాన్త్యం సుస్పష్టమ్.

వివాదపదస్మిథ్యేతి మిథ్యాత్వం సత్యమ్, ఉత మిథ్యా? పూర్వత్ర, తేనైవానైకాన్త్యమ్ ఉత్తరత్ర, ప్రపఞ్చసత్యత్వసిద్ధిః. అయమనుయోగే నిత్యసమా జాతిరితి చేత్. న, అధిష్ఠాన సంవిదో మిథ్యాత్వ వాదినం మాధ్యమికం ప్రతి*[౮] మిథ్యేత్యుక్తిర్మిథ్యేతి భవతా సాధితత్వాత్, తేన చ భవత్సంవిత్తైరబాధితత్వాచ్చ లోకే వ్యవరకే ఘటోఽస్తీత్యుక్తవన్తం ప్రతి కేనాపి ఘటో నాస్తీత్యుక్తే పునరపి నాస్తీత్యుక్తిర్మిథ్యేతి

౧॥ కఠ - ఉ - ౨ - ౪ - ౧౧. ౨॥ బృ - ఉ - ౬ - ౫ - ౫ ౩॥
౪॥ ము - ఉ - ౧ - ౧ - ౬ ౫॥ ౬॥ ము - ఉ - ౩ - ౧ - ౮.
౭॥ మై - నా - ౧ - ౦ ౮॥

వచనమ్, యథా ఘటసద్భావసాధకం భవతి,- తథా మిథ్యాత్వస్య మిథ్యాత్వే ప్రపఞ్చస్య సత్యత్వసిద్ధిః నచాత్ర జాతిత్వమ్ స్వవ్యాఘాతాభావాత్ తర్హి, నిత్యసమాయాః కో విషయః సత్యత్వస్య, సత్యత్వాసత్యత్వవికల్పేన, నిత్యత్వాదేశ్చ నిత్యత్వానిత్యత్వవికల్పేన దూషణమ్. సత్యత్వనిత్యత్వాదేః ప్రమాణసిద్ధస్య స్వపరనిర్వాహాదిరక్షితత్వాత్ తద్వికల్పే నిత్యసమా, తర్కాఙ్గ ప్రపఞ్చకాన్యతమహీనత్వాదితి, దృశ్యత్వానుమానమ్, ప్రత్యక్షానుమానాగమైః ప్రతిపన్నస్య సత్యప్రపఞ్చస్య మిథ్యాత్వసాధనాత్ ధర్మిగ్రాహకప్రమాణవిరుద్ధఞ్చ ఏవమనుమానాన్తరేష్వపి దూషణమూహ్యామ్ ఏవం "నేహ నానాస్తి" ౧ ఇత్యాదినిషేధవాక్యానామపి తత్ర ధర్మిగ్రాహక ప్రమాణావిరోధేన స్వతన్త్రభేదనిషేధపరత్వం తత్తత్ప్రకరణాదిభి రవసితమ్

ఇతి ప్రమేయమాలాయాం ప్రపఞ్చమిథ్యాత్వభఙ్గః ॥ ౩

అథ, భేదదూషణనిస్తారః.

యత్తు, భేదమిథ్యాత్వవాదిభిరుక్తమ్, ప్రమాణతః స్వరూపతశ్చ దుర్నిరూపత్వాత్ భేదో న సంభవతి, తథాహి -ప్రత్యక్షం తావద్భేదగ్రాహకం భేదవాదిభిరిష్యతే తత్ర కిం ప్రత్యక్షకృత్యం స్వరూపగ్రహణం భేదగ్రహణం చైకమ్, ఉత భిన్నమ్ భిన్నత్వే చ, ప్రత్యక్షం కిం స్వరూపగ్రాహి, ఉత భేదగ్రాహి, అథ ఉభయగ్రాహి ఉభయగ్రాహిత్వే చ, యుగపత్ కిం, క్రమేణ వా న తావత్, స్వరూపభేదగ్రహణైక్యమ్, ప్రతియోగినిరపేక్షత్వసాపేక్షత్వలక్షణవిరుద్ధధర్మాధ్యాసాత్. భిన్నత్వపక్షే చ, స్వరూపమాత్రగ్రాహిత్వే భేదగ్రాహిత్వ

౧॥ క. ఉ. ౨-౪-౧౧

11-12-8ప

స్యాత్, ప్రత్యక్షస్యచ స్యాత్ భేదమాత్రగ్రాహిత్వంతు నసంభవతి, స్వరూపగ్రహణ సాపేక్షత్వాత్ భేదగ్రహణస్య ఉభయగ్రాహిత్వేన, యౌగపద్యన్నసంభవతి, స్వరూపగ్రహణ ప్రతియోగిస్మరణ సాపేక్షత్వాత్ భేదగ్రహణస్య, తన్నిరపేక్షత్వాచ్చ స్వరూపగ్రహణస్య ప్రత్యక్షజ్ఞానస్య క్షణికత్వాత్, క్రమేణోభయగ్రాహిత్వఞ్చ నసంభవతి, అతో నభేదః ప్రత్యక్షవిషయః తదుక్తం సంవిత్సిద్ధౌ[1] "యౌగపద్యక్రమాయోగాద్వ్యవచ్ఛేదవిధానయోః। విచ్ఛేదయోగాచ్చ భేదో నప్రత్యక్షః" ఇతి భేదగ్రహణ మత్రస్యాన త్వేద ఇత్యస్య త్వే, స్వరూపగ్రహణంతు విధానమితి అతఏవచ, నప్రమాణాన్తరవిషయత్వం భేదస్య అతః, భేదః ప్రమాణతో దుర్నిరూపః తథా స్వరూపతశ్చ, తథాహి - కింభేదో వస్తునస్స్వరూపమ్ - ఉత ధర్మః నతావత్ స్వరూపమ్, స్వరూపభేదగోచరయోః ఘటః భిన్న ఇతిశబ్దయోః, హస్తః కర ఇతివత్ పర్యాయత్వ ప్రసక్తాత్ కిఞ్చ, భేదస్య ప్రతియోగిసాపేక్షత్వాత్, తన్నిరపేక్షత్వాచ్చ స్వరూపస్య, నస్వరూపం భేదః నను, భేదస్య నప్రతియోగిసాపేక్షత్వమ్, స్వరూపస్యైవ భేదత్వేన ప్రతియోగినిరపేక్ష స్వరూపగ్రహణేనైవ భేదస్య గృహీతత్వాత్ అయమస్మాద్భిన్న ఇతి భేదవ్యవహారేతు ప్రతియోగిసాపేక్షత్వమ్, నగ్రహణే నైవమ్,-యది భిన్న ఇతివ్యవహారః స్వరూపవిషయః, - తదా,తస్యాపి ప్రతియోగిసాపేక్షత్వన్నస్యాత్, ఘటఇతివ్యవహారవత్ యథా,ఘట ఇతివ్యవహారః స్వరూపవిషయః నప్రతియోగిసాపేక్షః, భేదవ్యవహారోపి తథైవస్యాత్ అపిచ- స్వరూపస్య భేదత్వేన స్వరూపే భిన్న ఇతివ్యవహారో నస్యాత్, భిన్నో హి భేదయోగీ అథ,స్వరూపాన్తరాభ్యుపగమేన భిన్న ఇతివ్యపదేశో

౧॥ సంవిత్సిద్ధౌ-

పపత్తిః। తర్హి తస్యాపి స్వరూపాన్తరాపేక్షయాఽనవస్థా స్యాత్, నామాన్తరేణ ధర్మపక్షాఙ్గీకారశ్చ। కిఞ్చ స్వరూపం కిమనువృత్తం వ్యావృత్తం వా। అనువృత్తత్వే భేదత్వహానిః, వ్యావృత్తత్వే, స్వరూపం స్వరూపమిత్యనువృత్తిప్రయోగో న స్యాత్, నాపి స్వరూపవిశేషో భేద ఇతి వక్తుం శక్యమ్। తత్ర, కిం స్వరూపమేవ విశేషః స్వరూపస్య విశేషో వేతి వివేచనీయమ్। ఆద్యే పూర్వోక్తా దోషాస్స్యుః। ద్వితీయే ధర్మభేదపక్షస్వీకారస్స్యాత్। అతో న స్వరూపం భేదః నాపి ధర్మః, స కిం స్వరూపాత్ భిన్నః ఉతాభిన్నః। అభిన్నత్వే, స్వరూపభేదపక్షాఙ్గీకారస్స్యాత్ భిన్నత్వే చ తస్యాపి భేదః తద్ధర్మస్తస్యాపీత్యనవస్థా। కిఞ్చ, ధర్మిప్రతియోగిజ్ఞానే సతి భేదగ్రహణమ్। భేదగ్రహణే సతి తయోః ధర్మితయా ప్రతియోగితయా జ్ఞానమిత్యన్యోన్యాశ్రయణం స్యాత్। న హ్యేకమేవ వస్త్వేకాపేక్షయా ధర్మితయా ప్రతియోగితయా చ ప్రత్యేతుం శక్యతే। అన్యచ్చాన్యోన్యాశ్రయణమ్, జాత్యాదిధర్మాణాం ధర్మిణశ్చ ధర్మధర్మిభావగ్రహణే సతి భేదగ్రహణమ్, భేదగ్రహణే సతి ధర్మధర్మిభావగ్రహణమితి। న ఖల్వేకస్యైవ స్వాత్మానం ప్రతి ధర్మితయా చ ప్రతిపత్తిస్సంభవతి। అతస్సన్మాత్రస్యైవ గ్రాహకం ప్రత్యక్షం న భేదగ్రాహీతి।

అత్ర ప్రతివిధిః - ఇదం తావత్ భేదాపలాపినం ప్రతిపృచ్ఛామః కిం భవాన్ భేదప్రతీత్యభావం బ్రూతే ఉత ప్రతీతేరకారణత్వమ్ - అనురూపకారణత్వం వా - ఆహోస్విత్ నిర్విషయత్వమ్ - బాధ్యవిషయత్వం వేతి। న తావదాద్యః కల్పః కల్పతే, స్వపక్షపరపక్షదూషణాదిసమస్తభేదవ్యవహారోచ్ఛేదప్రసంగాత్, వేదాన్తతత్త్వజ్ఞాననివర్త్యాభావేన సర్వవేదాన్తానారంభణప్రసంగాచ్చ। అతో భవతాపి భేదప్రతీతిరవశ్యాభ్యుపగన్తవ్యా భవదభ్యుపగమశ్చ తథైవ। ద్వితీయేఽపి,

సిద్ధాయాః ప్రతీతే రకారణత్వమ్, కింతస్యాస్సిద్ధివిరోధి వా-నవా. నో చే
త్, నష్టః విరోధి చేత్, ప్రతీతేస్సిద్ధత్వాదేవస్వసిద్ధివిరోధపరిహారాయ
స్వకారణం స్వయమేవ కల్పయతీతి కార్యంహి ప్రతీతం కారణకల్ప
నాయాం ప్రమాణమ్ న పునస్స్ఫుటావధారితం కార్యం కారణనిరూపణా
యాపహ్నవమర్హతి, తథా చ సంవిత్సిద్ధౌ, "సత్యం ప్రతీతిరస్త్యస్యా
మూలం నాస్తీతి చేన్న తత్ । సా చైవ స్థితయా మూలం కల్ప్యతాంకా
ర్యజాతయా" ౧ ఇతి నాపి తృతీయః, కార్యవిశేషస్యైవ తదనుగుణ కారణ
విశేషస్య నిరూపితత్వాత్, తదప్యుక్తం సంవిత్సిద్ధౌ, "క్లృప్తం చేన్ద్రియ
లింగాదితద్భావాదివిధానతః" ౨ ఇతి చతుర్థశ్చ న సంభవతి, స్వపక్షపర
పక్షసాధనదూషణాదిభేదప్రతీతేరపి నిర్విషయత్వప్రసంగాత్, తథా
చ సతి స్వాభిమతాసిద్ధ్యా భేదోఽప్రతిపక్షస్స్యాత్ నాపి పంచమః,
సమస్తభేదబాధ్యత్వే తద్ధేతుభూతప్రతీతేరపి బాధ్యవిషయత్వేన భే
దాపలాపాసిద్ధేః కించ, తర్కేణహి భవతో భేదాపలాపః తర్కస్య
చ వ్యాప్త్యపేక్షయా వ్యాప్తిగ్రాహకప్రత్యక్షాది ప్రమాణమూలత్వ
మవశ్యాశ్రయణీయమ్ అతస్తర్కః స్వమూలబాధాయ న భవతి, స్వ
మూలబాధే స్వాత్మలాభాసిద్ధేః. తర్కస్య ప్రమాణానుగ్రాహకతయా
తదఙ్గత్వాత్ తేన స్వానుగ్రాహ్యప్రధానబాధశ్చ న సంభవతి సూత్రిత
శ్చ "తర్కాప్రతిష్ఠానాదపి" ౩ ఇతి. అతోఽవశ్యం భవతాపి భేదోఽభ్యు
పగన్తవ్యః యత్తు, ప్రమాణతస్స్వరూపతశ్చ దుర్నిరూపత్వాత్ [౨ం
భేదో న సంభవతీత్యుక్తమ్ తదయుక్తమ్. జాత్యాదివిశిష్టస్యైవ వస్తునః
ప్రత్యక్షవిషయత్వాత్, జాత్యాదేరేవ ప్రతియోగ్యపేక్షయా వస్తునః
స్వస్య చ భేదవ్యవహారాచ్చ తథాహి -జాత్యాదివిశిష్టవస్తు ప్రత్యక్షేణ
ప్రతీయతే. తత్ర విశేషణవిశేష్యయోర్ద్వయోరపి యోగ్యత్వాద్యు
గపదేవ గ్రహణమ్. భేదశబ్దేపి ప్రయుజ్యమానే తస్య పుత్రాదిశబ్దస్యేవ

౧॥ సంవిత్సిద్ధౌ- ౨॥ సంవిత్సిద్ధౌ- ౩॥ బ్ర-సూ ౨-౧-౧౧

ప్రతిసంబన్ధి నిరూపితాకారేవ్యుత్పన్నత్వాత్ ప్రతియోగ్యపేక్షేతి నకశ్చిద్దోషః అతఏవాన్యోన్యాశ్రయాదికమప పరిహృతమ్ పర్యాయత్వప్రసఙ్గస్తు స్వరూపశబ్దవత్పరిహార్యః తద్వదేవప్రతియోగిసాపేక్షత్వనిరపేక్షత్వవైషమ్యమపి దత్తోత్తరమ్ వ్యావృత్తవ్యవహా[ర రేతుహేతుత్వావిశేషాత్ స్వరూపస్యాపి భేదశబ్దార్థత్వదోషః తత్రభిన్నఇతివ్యవహారః ధర్మభేదోల్లేఖేన, వ్యావృత్తత్వవ్యవహారహేతుత్వమాత్రేణవాస్యాత్ స్వరూపస్యవ్యావృత్తత్వేప అనువృత్తోపాధ్యుపలక్షితాకారే స్వరూపశబ్దస్యవృత్తె రనువృత్తప్రయోగోపపత్తిః ధర్మపక్షేఽనవస్థాతు సంవిదాదివత్ స్వపరనిర్వాహేణ పరిహృతా అతః ప్రత్యక్షసిద్ధస్య భేదస్యప్రమాణతః స్వరూపతోనకశ్చిద్దోష ఇతి

ఇతి ప్రమేయమాలాయాం భేదసమర్థనవిస్తారః

అథ, భావాన్తరాభావసమర్థనమ్

యత్తు, భేదస్య అన్యోన్యాభావరూపత్వాత్ తస్యచ షష్ఠప్రమాణవేద్యత్వాన్న ప్రత్యక్షత్వమిత్యాహుః తదసత్, అభావాఖ్యపదార్థాన్తరాభ్యుపగమేపి ప్రతిపత్త్యుపరోధ్యాదిభిః తస్యప్రత్యక్షత్వగ్రాహ్యత్వసిద్ధేః భావాన్తరమేవాభావ ఇతిదత్మహే, అతిరిక్తస్యానుపలమ్భాత్, అనుపపత్తేశ్చ నను అఘటం భూతలమ్ ఇత్యాదివ్యవహారః - 'భూతలవ్యతిరిక్తార్థనిబన్ధనః, - విశిష్టవ్యవహారత్వాత్ యదిత్థమ్ తదిత్థమ్, యథా, ఘటఘటితంభూతలమితి వ్యవహారఇత్యతిరిక్తసిద్ధిరితిచేత్ అత్రోచ్యతే, ప్రతియోగిబుద్ధావస్తుధీరేవాపేతానాస్తీతివ్యవహారహేతురితి తత్రాతిరిక్తార్థస్తు, తత్ప్రతియోగిరూపోవా, తదన్యోన్యః కశ్చిత్ భూతలాదిపి శేషః, తదన్యోవా తత్రాద్యేయోసిద్ధసాధ

నతాః ప్రతియోగినో ఘటాదేః,విశేషస్యచ ప్రాఙ్గణత్వాదే రస్మాక మప్రసిద్ధత్వాత్ తదుక్తఞ్చ "ప్రతియోగిబుద్ధ్యా వస్తుధీరేవోపేతతా"౧ఇతి న తృతీయః, ప్రమాణాభావాత్. విశిష్టవ్యవహారస్యత్వదభ్యుపేతయాప్రతియోగిబుద్ధి పూర్వకవస్తుధియైవోపపాదితత్వాత్, ఇవదభిమతార్థగమకత్వాచ్చ. నను, ఘటోఽస్తీతి విశిష్టవ్యవహారేపితద్ధాత్త్వమాపద్యేత, తథాచ, ప్రామాణికార్థపరిత్యాగస్స్యాత్ తన్న, భూతలాదివిశేషవ్యతిరిక్తప్రతియోగిరూపార్థాన్తరాభావేన ఘటోఽస్తీతివిశిష్టవ్యవహారసిద్ధేః అభావరూప ప్రతియోగ్యభ్యుపగమే తత్ప్రతిభావాభ్యుపగమాపాతాత్,తదన్తరేణ తదనిరూపణాత్, స్వరూపేణ నిరూపణేఽభావత్వాపాతాచ్చ, తథాచలాఘవాత్ భావ ఏవాస్తు,ఏతే నైవతద్వ్యవహారసిద్ధేః యత్రక్వచిత్ సిద్ధేభావరూపే ప్రతియోగిని, తత్రతద్వ్యవహారస్యతద్వృత్త్యాదర్శనాత్,అన్యథాప్రతీతైవవ్యవహారహేతుధియమన్తరేణాత్ర ఘటోఽస్తీతివ్యవహారదర్శనే సర్వైరభ్యుపేయతే నహిపిశాచాదివత్ కేనచిత్ ప్రతియోగినా ఘటాదిర్నిరూప్యతే నచసర్వోఽపిభావోఽభవతాశక్యనిహ్నవః నిహ్నవహేతుభూతవిశిష్టవ్యవహారతదర్థయోరభావే నిహ్నవస్యైవాభావాత్. నిహ్నవాభావేచ నిహ్నోతవ్యం నాస్త్యేవ నను,పిశాచాదిప్రతియోగి బుద్ధిపూర్వకప్రాఙ్గణత్వాది విశేషావగమేపి, క్వచిత్ పిశాచాద్యభావవ్యవహారోనజాయతే తత్రతద్భావసాధకశ్చిదస్త్యేవ యదవగమే నాస్తీతివ్యవహారః యస్యచానవగమే నతద్వ్యవహారఇతి తన్న, భావపక్షేపిసమానత్వాత్ దేశాదేః ప్రత్యక్షత్వేపిపిశాచాదిసంబద్ధస్యాప్రమాణాన్తరవేద్యత్వేనతదనవగమేన తద్వ్యవహారః దేశాదివిశేషధీరేవ భవతాన్నాస్తీతి వ్యవహారహేతురితిచేత్ తన్న, తత్ప్రతియోగిగ్రాహకగ్రాహ్యవిశేషవిశిష్టత్వేన దేశాదేరభ్యుపగమాత్,

---

౧॥

తథాఽన్యత్రక్లృప్తత్వాచ్చ. తద్వదేవ, తదస్తితావ్యవహారోపి భవిష్య
తీతిచేత్. న, పిశాచాదిసద్భావానభ్యుపగమే తద్విశేషోపలమ్భక ప్ర
మాణాభావాత్ తద్విశేషోపలమ్భమూలస్యవిశేషస్యైవాసిద్ధేస్తదస్తి
తివ్యవహారస్యానుపపన్నత్వాత్; తత్సిద్ధౌతదతిరిక్తవిశేషకల్పనాగౌర
వాచ్చ. తావన్మాత్రేణతన్నాస్తీత్యాదివ్యవహారోపపత్తేః విశిష్టవ్యా
హారస్యచ భూతలాతిరిక్త తద్ఘటాదివిశేషవ్యాప్తస్య పక్షస్యతద
భావేఽభ్యుపగతే సర్వానుమానభఙ్గప్రసఙ్గఇతిచేత్ న, ద్రవ్యత్వాను
ష్ణత్వవదుపపత్తేః ద్రవ్యత్వవిశేషప్రయుక్తమనుష్ణత్వమ్, నతుద్రవ్య
త్వమాత్రప్రయుక్తమితిహితత్రనిర్ణయః. అత్రాపి విశిష్టవ్యవహార [౧౦
విశేషప్రయుక్తం దేహళ్యాదివిశేషాతిరిక్తఘటాదివిశిష్టత్వమ్, నతువిశి
ష్టవ్యవహారమాత్రప్రయుక్తమితి సన్తోష్టవ్యమ్. తదేతత్ సర్వమభి
హితమ్- "ప్రతియోగిబుద్ధావస్తుధీర్వోపేతానాస్తీతి వ్యవహారహే
తుః"౧ఇతి. ఏవఞ్చభావాన్తరస్యైవాభావత్వాత్, తస్యప్రత్యక్షయో
గ్యత్వాత్ భేదోపప్రత్యక్షఇతిస్థితమ్. [౧౫

ఇతి ప్రమేయమాలాయాం భావాన్తరాభావసమర్థనమ్.

అథ, అఖణ్డవాక్యార్థభఙ్గః.

యేత్తు, సమానాధికరణ సముదాయాత్మకానాం మాఖణ్డైకర
సప్రతిపాదకత్వమాచక్షతే తదపిమన్దమ్, వాక్యాన్తరవత్ తేషామప
విశిష్టవిషయత్వావశ్యమ్భావాత్ ఇహఖలుభగవతాపతఞ్జలినా [౨౦
మహాభాష్యే "లటశ్శతృశానచావప్రథమాసమానాధికరణే"౨ ఇత్యే
తత్ సూత్రార్థవివరణావసరేసామానాధికరణ్యలక్షణముక్తమ్, "భి

౧॥

౨॥ అష్టా-౩-౨-౧౨౪

న్నప్రవృత్తినిమిత్తానాంశబ్దానామేకస్మిన్నర్థేవృత్తిస్సామానాధికరణ్యమ్"౧ ఇతి, అస్యార్థః ప్రవృత్తేర్నిమిత్తం- ప్రవృత్తినిమిత్తమ్, ప్రకృష్టా వృత్తిః - ప్రవృత్తిః, శబ్దస్యార్థేవృత్తిర్నామ, - తద్బోధనమ్. తత్రవిశేష్యభూతప్రధానార్థవిషయావృత్తిః తస్యాఃప్రవృత్తేఃనిమిత్తం - ద్వారమ్, తస్యవిశేషణభూతం జాతిగుణాదికం, సమానం - ఏకం, అధికరణం - విశేషణానామాధారభూతం విశేష్యమ్ ఏకస్మిన్నర్థేవృత్తి రిత్యేకశబ్దేన సమానశబ్దోవ్యాఖ్యాతః అర్థశబ్దశ్చ విశేష్యభూత ప్రధానాభిధేయపరః. ఏతదుక్తంభవతి:- త్రివిధాః శబ్దాః; కేచిత్ విశేషణతో విశేష్యతశ్చైకార్థాః, యథా, "నీలముత్పలమ్," "దేవదత్తశ్శ్యామోయువాలోహితాక్షః" ఇత్యాదయః. తత్ర,పూర్వకోటిద్వయవ్యావృత్తతృతీయకోటి నివిష్టానాం, శబ్దానాం సామానాధికరణ్యమితి "భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తానాం శబ్దానామ్"౧ ఇత్యాదివాక్యేనప్రతిపాద్యతే తత్ర, "భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తానామ్"౧ ఇత్యనేకవిశేషణతోవిశేష్యతశ్చైకార్థానాం నీలంకృష్ణమిత్యాదీనాం సామానాధికరణ్యమిత్యుచ్యతే. "ఏకస్మిన్నర్థేవృత్తిః"౧ ఇత్యనేనచోభయతోభిన్నార్థానాం"గౌరజోమహిషః"ఇత్యాదీనాంనసామానాధికరణ్యమిత్యుచ్యతే. తస్మాత్, విశేషణతోభిన్నార్థానాం విశేష్యతశ్చైకార్థానాం నీలముత్పలమిత్యాదీనామేవ సామానాధికరణ్యమితి. తత్ర, ప్రవృత్తినిమిత్త శబ్దయోరేవంవార్థః, ప్రవృత్తిః- అభిధానమ్, తస్య, నిమిత్తమ్ - అభిధేయమ్ అర్థశబ్దశ్చ అభిధేయవచనః. భిన్నాభిధేయానాం శబ్దానామేకస్మిన్నభిధేయే ప్రవృత్తిస్సామానాధికరణ్యమ్, భిన్నవిశేషణానాం శబ్దానామేకస్మిన్విశేష్యేవృత్తిస్సామానాధికరణ్యమిత్యుక్తంభవతి భిన్నపదసామర్థ్యేన, నిమిత్తశబ్దనిర్దిష్టం విశేషణభూతమభిధేయమ్. ఏకశబ్దసామర్థ్యేనచ అర్థనిర్దిష్టం వి

౧॥ మహాభాష్యే-

విశేష్యభూతమభిధేయ మిత్యవగమ్యతే అతశ్చోభయథాప్య నేక విశేషణాభిధాయినాం శబ్దానా మేకస్మిన్విశేష్యే పర్యవసానం సామానాధికరణ్యమితి "భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తానాంశబ్దానామ్"౧ ఇత్యాదిసామానాధికరణ్యలక్షణ వాక్యేనోక్తం భవతి [౫

నను,సామానాధికరణ్యస్య తావత్ ఏకార్థత్వ మపిగీతమ్ తత్ర, సమానాధికరణానిసత్యాదిపదానికింసత్యత్వాదివిశేషణమాత్రపరాణి, ఉతతద్విశేషణ విశిష్టపరాణి, అథ, స్వరూపమాత్ర పరాణీతివివేచనీయమ్. నతావత్ విశేషణమాత్రపరాణి, విశేషణానామనేకత్వాత్ ఏకార్థతాసిద్ధేః. నాపి, విశిష్టపరాణి,వికల్పాసహత్వాత్,కింక్రమేణ యుగపద్వా విశిష్టార్థప్రతిపాదనమ్, నతావత్ క్రమేణ,విశేషణానామన్యోన్యసముదాయప్రసఙ్గాత్ ప్రథమమ్ ఏకేనవిశేషణేన విశిష్టతయాఽవగతస్యవస్తునః, పశ్చాత్ విశేషణాన్తరవిశిష్టతయాఽవబోధనంహి క్రమేణ ప్రతిపాదనమ్ తత్ర, విశిష్టంప్రతి విశేషణతయాఽన్వీయమానం పూర్వవిశేషణస్యాప విశేషణంభవతీతి విశేషణానామన్యోన్యవిశేషణవిశేష్యభావ ప్రసఙ్గోదుర్వారః అపర్జనీయశ్చపదానాంక్రమేణార్థ ప్రతిపాదనమ్, యతః, ఉద్దేశ్యోపాదేయ విభాగవత్త్వాత్ సర్వవాక్యానామ్. నాపియుగపత్, ఉద్దేశ్యోపాదేయవిభాగహానిప్రసఙ్గేన యుగపత్ప్రతిపాదనాసంభవాత్, సంభవే, విశేషణానాంపరస్పరైక్య ప్రసఙ్గాచ్చ, తథాహి - ప్రాతిపదికానాం విశిష్టార్థపరత్వే ప్రాతిపదికార్థైక పరస్య సమానవిభక్తినిర్దేశస్య విశిష్టైక్య పరత్వమవశ్యాశ్రయణీయమితి విశేష్యైక్యవత్ విశేషణానామప్యైక్యంప్రతిపాద్యమాపద్యేత. కిఞ్చ, విశేషణానాం వ్యావర్తకస్వాభావ్యాత్, విశేషణభేదేన విశేష్యభేదప్రసఙ్గోదుర్వారః

౧॥

27-12-85

తథాహి భేదకం విశేషణమ్, భేద్యం విశేష్యమితి విశేషణవిశేష్యయోస్స్వరూపవివేకః అతః, పారిశేష్యాత్ సమానాధికరణపదానాం స్వరూపమాత్రప్రతిపాదనపరత్వ మాస్థేయమ్ ఏవన్తర్హి, ఏషాం పర్యాయత్వమ్, ఏకేనైవపదేన స్వరూపం ప్రతిపన్నమితి [౫
పదాన్తరప్రయోగవైయర్థ్యమ్, ప్రవృత్తినిమిత్తభేదాభావేన సామానాధికరణ్యలక్షణహానిశ్చ ప్రసజ్యతే

నైవమ్ - ఏకస్యైవార్థస్య తత్తత్స్వరూప

కృత్స్నస్య జగతః కారణతయా ఽవగతస్య బ్రహ్మణః, కార్యగతవికారాస్పదత్వ జడత్వపరిచ్ఛిన్నత్వ శఙ్కాయామ్, [౧౦
తద్వ్యుదాసార్థం సత్యాదిశోధకవాక్యం ప్రవర్తతే తత్ర, సత్యపదం బ్రహ్మణో వికారాస్పదత్వశఙ్కాం నివర్తయతి; జ్ఞానపదంజడత్వశఙ్కామ్, అనన్తపదఞ్చ పరిచ్ఛిన్నత్వప్రసక్తిమ్. నచైతావతా బ్రహ్మణస్తత్తద్వ్యావృత్తిరూపధర్మవత్త్వప్రసఙ్గః బ్రహ్మస్వరూపస్యైవ సకలేతరవ్యావృత్తిరూపత్వాత్ యథా, శౌక్ల్యాదేః కార్ష్ణ్యాది వ్యావృత్తిః తత్తత్పదార్థస్వరూపమేవ, నధర్మాన్తరమ్, ధర్మాన్తరానుపలమ్భాత్ తదభ్యుపగమే అనవస్థానాచ్చ. అతః కార్ష్ణ్యాదిభ్యోవ్యావృత్తం రక్తిమవ్యావృత్తం పీతిమవ్యావృత్తం శౌక్ల్యమితి పదానాంశౌక్ల్యస్వరూపమాత్రవిషయాణాం వ్యావర్త్యభేదేనయథానపర్యాయత్వం అర్థవత్త్వం ఏకార్థత్వఞ్చ, తథా, సత్యాదిపదానాం బ్రహ్మస్వరూపమాత్రవిషయాణామపి అసత్యాదివ్యావర్త్యభేదేన నపర్యాయత్వాదిదోషప్రసక్తిః ఏవం సత్యత్వాదిగుణవిశిష్టవస్తువాచినాం సత్యాదిపదానాం తత్తద్గుణపరిత్యాగేన తత్తద్విరోధివ్యావృత్త స్వరూపమాత్రపరత్వే లక్షణా స్యాత్

మైవమ్, అవాచ్యోపస్థాపనే హి పదానాం లక్షణా । యథా, “ గఙ్గాయాం ఘోషః ప్రతివసతి” ఇత్యత్ర గఙ్గాపదస్య కూలోపస్థాపనే. నహి కూలం గఙ్గాపదవాచ్యమ్ అత్ర తు సత్యాదిపదానాం వాచ్యైకదేశభూతవిశేషణ పరిత్యాగేఽపి వాచ్యే ప్రధానాంశభూత [వి విశేష్యస్వరూపప్రతిపాదనాత్ న లక్షణాప్రసఙ్గః తథాపి, విశిష్టవాచిన శ్శబ్దస్య విశేష్యమాత్రపరత్వే స్వారస్యభఙ్గః ప్రసజ్యత ఇతి చేత్. నైష దోషః, సమానాధికరణవాక్యేషు ఏకార్థపరత్వబలాత్ విశేషణపరిత్యాగేన స్వరూపమాత్ర పరత్వమేవ పదానాం స్వారసికమ్ వ్యధికరణవాక్యేష్వేవ పదానాం విశిష్టపరతా స్వారసికీ. భవతు లక్షణా క్లిష్టపదానామ్, తథాపి న దోషః, వాక్యతాత్పర్యానుగుణా హి లక్షణా తద్విరోధిముఖ్యవృత్తేర్బలీయసీ దృష్టా, యథా గఙ్గాపదే. సామానాధికరణ్యస్య హ్యైక్య ఏవ తాత్పర్యమితి సర్వసమ్మతమ్

నను, సర్వపదానాం లక్షణా న దృష్టచరీ, అయుక్తా చ, శ్రైశ్చ త్వద్యైః, వాక్యతాత్పర్యనిశ్చయే సత్యేవ హి తదానుగుణ్యేన పదాన్తరలక్షణా కేనపదేన వాక్యతాత్పర్యం నిశ్చిత్య సర్వపదలక్షణా స్వీక్రియతే ఉచ్యతే దృష్టా తావత్ “ విషం భుఙ్క్ష్వ” ఇత్యాదిషు సర్వపదలక్షణా, తత్ర హి విషపదం నిషిద్ధభోజ్యం లక్షయతి, భుఙ్క్ష్వేతి భోజననివృత్తిమ్, తత్ర యోగ్యతావశాత్ వాక్యతాత్పర్యనిశ్చయః సత్యాదివాక్యేషు తు సమానాధికరణేషు సమానవిభక్తిబలాత్ ఐక్యతాత్పర్యనిశ్చయః తదవిరోధాయ ప్రాతిపదికానాన్తు సర్వేషాం లక్షణా స్వీక్రియతే ఏకపదలక్షణాయామపి వాక్యతాత్పర్యవిరోధ ఏవ హేతుః, యథా, “ గఙ్గాయాం ఘోషః” ఇత్యాదిషు తదవిరోధిత్వే కస్యాపి పదస్య లక్షణా న దృష్టా, యథా, “గఙ్గాయాం మత్స్యాః ప్రతివసన్తి” ఇత్యాదిషు. అతో వాక్యతాత్పర్యవిరోధాయ [అ

ఏకస్యైవ సర్వపదానాం లక్షణానదోషాయ దృశ్యతే చ విశేషణానాం విశేష్యభేదకత్వమ్, యథా, "ఖణ్డో ముణ్డః ఘటః పటః" ఇత్యాదిషు.

నను, "నీలముత్పలమ్" "దేవదత్తశ్శ్యామో యువా" ఇత్యాదిషు విశేషణభేదేప్యేకస్య దృశ్యతే నైష దోషః, తత్రహి స్వప్రత్యక్షాదిసిద్ధం విశేషణానాం విశేష్యభేదకత్వం ప్రత్యక్షవిరోధేనాపోద్యతే ప్రత్యక్షాద్యగోచరే తు బ్రహ్మణి విశేషణభేదప్రయుక్తో విశేష్యభేదః కేన వార్యతే తస్మాత్, సత్యాదివాక్యమఖణ్డైకరసమేవ బ్రహ్మ ప్రతిపాదయతీతి

అత్ర ప్రతివిధీయతే - సత్యాదివాక్యం సత్యత్వాదిగుణవిశిష్టమేవ బ్రహ్మ ప్రతిపాదయతి, "నీలముత్పలమ్" ఇత్యాదిషు సమానాధికరణవాక్యేషు అనేకవిశేషణవిశిష్టైకార్థపరత్వోపపత్తేః, సత్యాదివాక్యస్య సమానాధికరణత్వాచ్చ తథా చ సామానాధికరణ్యలక్షణం "భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తానామ్"౧ ఇత్యాదినోక్తం *శాస్త్రైరితి ప్రదర్శితమ్ తత్ర యదుక్తం సామానాధికరణ్యస్య ఏకార్థపరత్వవ్యుత్పత్తేః, ఐకార్థ్యస్య చ పదానాం విశేషణమాత్రపరత్వే విశిష్టపరత్వే చాసిద్ధేః స్వరూపమాత్రైకపరత్వం సత్యాదిసమానాధికరణపదానామాస్థేయమితి తన్నోపపద్యతే, త్వదుక్తవికల్పదూషణయోః త్వత్పక్షేపి ప్రసఙ్గాత్ తథాహి సత్యాదిపదాని కిం విరోధిమాత్రపరాణి, యద్వా, స్వరూపమాత్రపరాణి, కిం వా విరోధ్యవచ్ఛిన్నస్వరూపపరాణి న తావత్ విరోధిమాత్రపరాణి, తేషామనేకత్వేన ఏకార్థత్వాసిద్ధేః నాపి, స్వరూపమాత్రపరాణి, తథా సతి పదానాం పర్యాయత్వప్రసఙ్గాత్, ఏకేనైవ పదేన స్వరూపం ప్రతిపన్నమితి పదాన్తరప్రయోగవైయర్థ్యాచ్చ నాపి, తదవచ్ఛిన్నస్వరూపపరాణి వికల్పాసహత్వాత్ కిం వా విరోధినాం స్వరూపావచ్ఛేదకత్వమ్ ఉపలక్షణతయా విశేషణతయా వా. న తావదాద్యః కల్పః, ఏకేన ఉపలక్షణేన స్వరూపం ప్రతిపన్నమితి ఉపల

౧॥ మహాభాష్యే-

-క్షణాన్తరవైయర్థ్యాత్ "ఉపలక్ష్యాత్ బహిర్భూతః ఉపలక్ష్యప్రతీత్యుపాయో ధర్మ ఉపలక్షణమ్" ఇతిహ్యుపలక్షణవిదః తథాచ శాఖాదిషు దృశ్యతే. కథన్తర్హి, భవత్పక్షే ఽస్మాకం బహులక్షణత్వమేకస్యైవ బ్రహ్మణోఽభ్యుపగమ్యతే ఇతి చేత్ ఉచ్యతే- [౫

తత్ర హ్యుపలక్ష్యస్య ధర్మిణో బ్రహ్మణ ఏకత్వేపి ప్రత్యుపలక్షణముపలక్ష్యధర్మభేదోఽస్మాభిరభ్యుపగమ్యతే అన్యథా, తత్రాప్యనేకోపలక్షణవైయర్థ్యం ప్రసజ్యేత ఏవ త్వత్పక్షేత్వనేకోపలక్షణోపలక్ష్యధర్మభేదానభ్యుపగమాదుక్తదోషో దుర్వారః తదభ్యుపగమే హి బ్రహ్మణస్సవిశేషత్వప్రసఙ్గః నాపి ద్వితీయః విశేషణభూతానాం విరోధినామనేకత్వేనైకార్థ్యాసిద్ధేః విశేష్యాన్తరవ్యావర్తకో విశేష్యప్రతీత్యుపాయో ధర్మో హి విశేషణమ్ విశేష్యాన్తర్వ్యావర్తకో నాస, జ్ఞాప్యాన్తర్వ్యావః విశేషణభూతార్థభేదేపి విశేష్యభూతార్థప్రధానార్థైక్యపరత్వాద్వైకార్థ్యసిద్ధిరితి చేత్ తన్న, ఖణ్డవాక్యార్థవాదినోపి సమానః కస్తర్హి విశేష ఆవయోరితి చేత్ అయమేవ విశేషః- యదేకస్య తే పదానాం లాక్షణికత్వమ్, తస్య తు తేషాం ముఖ్యత్వమితి యచ్చోక్తం విశేషణాన్తరవిశిష్టవస్తుని విశేషణాన్తరాన్వయాద్విశేషణానాం అన్యోన్యసమవాయప్రసఙ్గ ఇతి తదసత్, వికల్పాసహత్వాత్, కిం పదార్థస్మరణదశాయామన్యోన్యసమవాయప్రసఙ్గః, అథ పరామర్శదశాయామ్, ఆహోస్విత్ వాక్యార్థాభిధానదశాయామ్ న తావత్ప్రథమః కల్పః, స్మరణదశాయాం పృథక్పృథక్పదార్థస్మరణేన మిథోఽన్వయప్రసఙ్గాభావాత్ నాపి ద్వితీయః, ఏకస్మిన్వస్తున్యవిరుద్ధానేకవిశేషణసమవాయిస్య ప్రత్యక్షావగతస్య యథావస్థితవస్తుపరామర్శదశాయాం పరామృశ్యమానత్వాత్ నాపి తృతీయః, వాక్యార్థాభిధానదశాయాం సర్వైః పదైః యుగపదనేక [౨౫ విశేషణవిశిష్టైకవస్తుపరైకజ్ఞానజననేన క్రమాభిధానప్రయుక్తా

న్యోన్య సమవాయ ప్రసఙ్గాభావాత్ యథైవ, ద్వే చక్షుషీ జాతిగు
ణాద్యనేకవిశేషణవిశిష్టైక వస్తువిషయామేకాం ధియం యుగపజ్జనయ
తః, తథైవానేకపదాని యుగపదేవ తత్తద్విశేషణవిశిష్టైకవస్తు విషయైక
జ్ఞానజనకాని భవన్తి, యథాదృష్టవిషయత్వాత్ పదానాం వ్యుత్పత్తేః,
క్రమేణాభిధానానభ్యుపగమే కథముద్దేశ్యోపాదేయవిభాగసిద్ధిరితి
చేత్ ఉచ్యతే, జ్ఞాతాజ్ఞాతవిభాగో హి ఉద్దేశ్యోపాదేయవిభా
గః న చ యుగపత్ప్రతిపాదనేऽపి నాపైతి, ఏకేన వాక్యేనైకస్య వస్తు
నోऽనేకవిశేషణాన్వయే యుగపత్ప్రతిపాద్యే తత్రైకవిశేషణాన్వయః
ప్రాగేవ జ్ఞాతః, విశేషణాన్తరాన్వయస్త్వజ్ఞాత ఇతి జ్ఞాతాజ్ఞాత విభా
గపరామర్శః పరామర్శదశాయాం హి సంభవత్యేవ యదప్యుక్తం
విశిష్టైక్యప్రతిపాదనే విశేష్యైక్యవద్ విశేషణైక్యం ప్రసజ్యేతేతి తద
పి న సాధీయః, భవత్పక్షేऽప్యసత్యత్వాది ప్రతియోగిరూపవిశేషణైక్య
ప్రసఙ్గాత్ ప్రాతిపదికానాం తత్తత్ప్రతియోగి విశిష్టస్వరూపపర
త్వేऽపి, సమానవిభక్తిః ప్రాతిపదికార్థైకదేశభూత విశేష్యమా [౧౫
ైక్యపరత్వవ్యుత్పత్త్యా న విశేషణైక్యం ప్రసజ్యేత ఇతి చేత్ తదస్మ
త్పక్షేऽపి సమానమ్ ఆవయోర్విశేషస్తు ప్రాగేవోక్తః కార్ష్ణ్యపీతిమరక్తి
మాదివ్యావృత్తం శౌక్ల్యమిత్యాదిషు ప్రతియోగిభేదస్య తత్తద్వ్యా
వృత్తస్వరూపస్య చ శబ్దోపాత్తత్వాన్న లక్షణాప్రసంగః, సత్యాది
వాక్యేషు న తథేతి విశేషః ఏవన్తావత్ శౌక్ల్యాదిదృష్టాన్తవాక్యాత్
సత్యాది దార్ష్టాన్తికవాక్యస్య శబ్దద్వారకత్వం వైషమ్యముక్తమ్, అర్థ
ద్వారకశ్చ వైషమ్యం ద్రష్టవ్యమ్ కథమితి చేత్ ఇత్థమ్-శౌక్ల్యాదేః కస్య
చిత్ప్రసిద్ధస్య ద్రవ్యాన్తరాద్వ్యావర్తకతయా ధర్మాన్తరానపేక్షత్వమ్,
బ్రహ్మణస్తు న తథాత్వమితి స్వరూపాతిరిక్తవ్యావర్తకధర్మాపేక్షా నైవ
కిం చ, శౌక్ల్యాదిస్వరూపస్మరణేऽపి న కార్ష్ణ్యాద్యధ్యాసప్రసఙ్గః అత్ర తు

త్రస్వరూపమేవ సకలేతరవ్యావృత్తిరితియుక్తమభ్యుపగన్తుమ్ బ్రహ్మ
స్వరూపస్ఫురణేఽపి తదితరాధ్యాసాభ్యుపగమాత్, రజతాదివ్యావర్త
కాధిష్ఠానస్వరూపాతిరిక్తశుక్తిత్వాదివత్, సర్వాధ్యాసాధిష్ఠానబ్రహ్మ
స్వరూపాతిరిక్తసకలేతర వ్యావృత్తిరూపధర్మోఽవశ్యమభ్యుపగమనీయః
యచ్చోక్తం విశేషణభేదే విశేష్యభేదప్రసఙ్గ ఇతి తదయుక్తమ్, విశేష
ణభేదమాత్రస్య విశేష్యభేదకత్వాభావాత్, దేవదత్తశ్యామత్వయౌ
వనత్వాదిషు విశేషణభేదేఽపి విశేష్యైక్యదర్శనాత్ తత్రాపి విశేషణభేదస్య
స్వతఃప్రాప్తవిశేష్యభేదకత్వం ప్రత్యక్షేణాపోద్యత ఇతి చేత్ తన్న,
ధర్మివాచిపదైక్యాత్, సమానవిభక్తినిర్దేశాచ్చైక్యప్రతీతేః, శ్యామో యువా
పూర్ణశృంగో గౌరిత్యత్ర ధర్మివాచిపదైక్యే సమానవిభక్తినిర్దేశేఽపి,
విశేషణభేదాద్విశేష్యభేదః ప్రతీయత ఇతి చేత్ నైవమ్ - యతస్స్వతః
ప్రాప్తం తయోర్విశేష్యైక్యప్రతిపాదకత్వం ప్రత్యక్షేణ తిరోహి
తమ్ పరోక్షేఽపి ఖణ్డత్వాదివిశేషణభేదే విశేష్యభేదప్రతీతిర్దృశ్యత
ఇతి చేత్ ప్రత్యక్షేఽపి శ్యామత్వాదివిశేషణభేదేఽపి విశేష్యైక్యప్రతీతిర్దృశ్య
త ఇతి సమానశ్చర్చః కోఽత్ర న్యాయ ఇతి చేత్ యజ్జాతీయవిశేషణానాం
నియమేనభిన్నాశ్రయత్వం ప్రత్యక్షేణ దృష్టమ్, తజ్జాతీయవిశేషణానాం
పరోక్షేఽపి విశేష్యభేదాపాదకత్వమ్, యథా ఖణ్డత్వాదీనామ్ యజ్జాతీయ
విశేషణానాన్తు నభిన్నాశ్రయత్వనియమోదృష్టః, తజ్జాతీయవిశేష
ణానాం ధర్మివాచిపదైక్యే సమానవిభక్తినిర్దేశే చ ఏకవిశేష్యసమవేత
త్వం యుక్తమ్, యథా శీలత్వాదీనామితి యచ్చోక్తం వాచ్యైకప్రధా
నాంశస్య ప్రతిపాదనాన్నలక్షణేతి తదప్యసత్, విశేషణద్వారేణ
విశేష్యపర్యవసాయినశ్శబ్దస్య ద్వారానభిధానే ద్వార్యభిధానాసిద్ధేః
అలాక్షణికత్వేఽపి విశిష్టాభిధానస్వారస్యస్య శబ్దస్య విశేష్యమాత్రపర
త్వే స్వారస్యహానిరవర్జనీయా సా చ విరోధాభావేనయుక్తా యచ్చ
విషం భుఙ్క్ష్వేత్యాదిషు సర్వపదలక్షణా దృష్టేతి తచ్చ, తత్రాభిధప్రత్య

యాంశస్యముఖ్యత్వాదయుక్తమ్ తత్రవిధిప్రత్యయవ్యతిరిక్తశబ్దలక్ష
ణాచ ముఖ్యార్థత్వే ప్రమాణాన్తరవిరోధాత్స్వీక్రియతే, ప్రస్తుతేతు
విరోధాభావాన్నసాయుక్తా యచ్చోక్తం సమానవిభక్త్యవగతైక్య
విరోధాద్విశేషణపరిత్యాగఇతి తదప్యయుక్తమ్, ప్రాతిపదికావగతవిశే
షణాన్వయవిరోధాత్ ఐక్యపరిత్యాగాపత్తేః తథాహి-యదిసమాన
విభక్త్యన్వయావగతత్వాత్ ఐక్యంనహాతుంశక్యతే తర్హిప్రాతిప
దికాన్వయవ్యతిరేకావసిత విశేషణాన్వయః కథమివహాతుం శక్యతే;
యథానీలముత్పలమిత్యాదౌ తత్రవిశేషణాన్వయస్తు ప్రత్యక్షసిద్ధత్వా
దఙ్గీక్రియతఇతిచేత్ తత్రైక్యప్రతీతిరపితథైవేతికిమితినస్యాత్ [౧౦
సమానవిభక్తినిర్దేశే పరోక్షేప్యైక్యప్రతీతిర్దృశ్యత ఇతిచేత్ తథైవ
ప్రాతిపదిక ప్రయోగేపరోక్షేపి విశేషణాన్వయ ప్రతీతిర్దృశ్యతఏవ.
తస్మాదైక్యప్రతీతిశ్శాబ్దీచేత్. విశిష్టప్రతీతిరపిశాబ్ద్యేవేతినకశ్చిద్విశేషః,
అన్యథాఽభినివేశాత్ తస్మాత్ సత్యాదివాక్యంసత్యత్వాదివిశిష్టమేవ
బ్రహ్మ ప్రతిపాదయతీతి సిద్ధమ్ ... *

ఇతి ప్రమేయమాలాయామఖణ్డవాక్యార్థభఙ్గః

అథ, త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్.

నను "సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మ"[౧]ఇత్యత్ర అనన్తపదేనదేశ
కాలవస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం వివక్షితమ్ తత్ర వస్త్వన్తరసద్భావో
వస్తు పరిచ్ఛేదఇతి బ్రహ్మవ్యతిరిక్తంవస్త్వభ్యుపగచ్ఛతో భేదవాదినో
నబ్రహ్మానన్త్యసిద్ధిః అద్వైతవాదినస్తు బ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్త్వన్తరా
భావాత్ తస్యైవబ్రహ్మణోనన్త్యసిద్ధిరితిచేత్ తన్న, భవతోపిబ్రహ్మవ్య

౧॥ తై ఆ-౨-౧-౧

తిరేకేణ అవిద్యానభ్యుపగచ్ఛతో బ్రహ్మేనన్త్యాసిద్ధేః అపిద్యాయా మిథ్యారూపత్వాన్నదోష ఇతిమావోచః, మిథ్యారూపత్వేపి తస్యావిధాయాస్తస్యాః బ్రహ్మవ్యతిరేకస్యాస్యావశ్యాశ్రయణీయత్వాత్, ఇతరథా, బ్రహ్మణో అవిద్యాత్వమ్, అవిద్యాయాశ్చ బ్రహ్మత్వం [(వాస్యాత్ నహ్యనిర్వచనీయజడరూపాయాహ్యవిద్యాయాః, సచ్చిద్రూపస్య బ్రహ్మణశ్చ తమఃప్రకాశయోరివ ఇతరేతరభావస్సంభవతి. తదుక్తం భగవత్పాదీయపదభాష్యే, "యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయోః విషయవిషయిణోః తమఃప్రకాశయోరివ విరుద్ధస్వభావయోరితరేతరభావానుపపత్తౌసత్యామ్"౧ ఇతి [౧౦

అథమతమ్, సజాతీయవస్త్వన్తరసద్భావోవస్తుపరిచ్ఛేదఇతి బ్రహ్మణశ్చ అవిద్యాసజాతీయత్వాభావాత్ అపరిచ్ఛేద ఇతి యద్యేవం భేదవాదినోపి బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్యకృత్స్నస్య తద్ధర్మత్వాత్ బ్రహ్మణస్తద్ధర్మితయా తద్విజాతీయత్వాదపరిచ్ఛేదసిద్ధిరితి సమాన[illegible]ర్చః బ్రహ్మణః తద్వ్యతిరిక్తస్య ధర్మధర్మిభావేన విజాతీయ [౧౫ త్వేప సత్యత్వప్రమేయత్వాదినాకారాన్తరేణ సజాతీయత్వసత్త్వేవేతినాపరిచ్ఛేదసిద్ధిరితిమన్యసే ఏవన్తర్హి, అజడత్వస్వయంప్రకాశత్వాదినావిజాతీయత్వేపి అనాదిత్వభావసమానత్వాదినా ఆకారాన్తరేణసజాతీయత్వమవిద్యాబ్రహ్మణోరస్తీతి తుల్యశ్చోద్యమ్ ఏతచ్చోద్యపరిజిహీర్షయా సర్వథాసజాతీయవస్త్వన్తర సద్భావోవస్తుపరిచ్ఛేదఇతివచనం భేదపక్షేప సమానమ్ కిఞ్చ, యథాదేశకాలపరిచ్ఛేదౌ స్వవ్యతిరిక్తదేశకాలసద్భావఇతి నాఙ్గీక్రియతే, తథావస్తుపరిచ్ఛేదోపి స్వవ్యతిరిక్తవస్తుసద్భావ ఇతినయుజ్యతేవక్తుమ్ దేశకాలపరిచ్ఛేదయోరప తథాత్వమభ్యుపగమ్యత ఇతిచేత్ తథాసతి దేశకాలాదీనామపి దేశకాలాంపరిచ్ఛేదౌ నస్యాతామ్ తేషాంకాల్పనిక

---

౧ ఢి॥

దేశకాలావచ్ఛేదో విద్యత ఇతి చేత్ తర్హి బ్రహ్మణోऽపి తదవచ్ఛేదస్స్యాత్, కాల్పనికదేశకాలయోర్విద్యమానత్వాత్ వాస్తవదేశకాలావచ్ఛేదో న ఘటాదీనామపీతి తేభ్యో బ్రహ్మణో న కశ్చిద్విశేషః, అన్యత్రాభినివేశాత్ కిఞ్చ, బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య సద్గుణవిభూతిభూతస్య వస్త్వన్తరస్య[౫ అనన్యథాసిద్ధానేకప్రమాణసిద్ధస్య అన్యథాసిద్ధానన్తపదమాత్రేణ న బాధశఙ్కావకాశః నహ్యేకపదస్వారస్యానురోధాయ సర్వశబ్దస్వారస్యభఙ్గో యుక్తః తస్మాత్, న వస్త్వన్తరసద్భావో వస్తుపరిచ్ఛేద ఇతి ఏవం స్థితే వస్త్వన్తరప్రతిఘాతో వస్తుపరిచ్ఛేద ఇతి కేచిత్, యథా సూర్యాలోకాదేః స్వతస్సర్వప్రదేశప్రవేశార్హస్యాపి కుడ్యాదిభిః ప్రతిహతిర్దృశ్యతే, దేశపరిచ్ఛేదస్తు స్వతస్సర్వప్రదేశప్రవేశానర్హతా ఘటాదేరితి, ఏవం విధో వస్తుపరిచ్ఛేదో బ్రహ్మణో నాస్తీతి బ్రహ్మణోऽనన్తత్వసిద్ధిరితి అన్యే త్వాహురాచార్యాః వస్తుపరిచ్ఛేదో వస్తునః పరిమాణమితి పరిమితస్య వస్తునః పరిమితదేశవృత్తిత్వమ్, అవచ్ఛేద్యస్య వస్తునః పరిమితత్వం వస్తుపరిచ్ఛేదః, అవచ్ఛేదకస్య దేశస్య పరిమితత్వం దేశపరిచ్ఛేద ఇతి నానయోరైక్యమ్, కిన్తు, వస్తుపరిచ్ఛేదో దేశపరిచ్ఛేదస్య హేతురితి హేతుహేతుమద్భావమాత్రమేవ యథా ఘటాదేః పరిమితత్వేన తదవచ్ఛేదకస్య పరిమితత్వమ్ అతో వస్తుపరిచ్ఛేదో వస్తునః పరిమాణమ్, తదభావాచ్చ బ్రహ్మణోऽనన్తత్వసిద్ధిరితి త్రయ్యన్తనిష్ణాతాస్త్వాచక్షతే, వస్త్వన్తరాత్మతయా నిషేధో వస్తుపరిచ్ఛేదః, యథా, ఘటాదేః, పటాద్యన్తరాత్మతయా నిషేధః ఘటః పటో న భవతీత్యాదిః దేశవిశేషయోగితయా నిషేధో దేశపరిచ్ఛేదః, యథా, ఇదమిహ న భవతీతి, కాలవిశేషయోగితయా నిషేధః కాలపరిచ్ఛేదః, యథా, ఇదమిదానీం న భవతీతి, వస్తువిశేషాత్మతయా నిషేధో వస్తుపరిచ్ఛేదః, యథా ఇదమిదం న భవతి, నిత్యస్య విభోః సర్వవస్త్వన్తరాత్మకస్య బ్రహ్మణస్త[౨౫ దభావాదానన్త్యసిద్ధిరితి తథా హి - పురుషసూక్తనారాయణానువా

కాదిషు తావత్ పరస్య బ్రహ్మణః "సభూమిం విశ్వతో వృత్వా"౧ "సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్థితః"౨ "యేన సర్వమిదం ప్రోతమ్"౩ "విశ్వతః పరమం నిత్యమ్"౪ "నిత్యం విభుం సర్వగతమ్"౫ ఇతి సర్వదేశ కాలపరిచ్ఛేదాభావముక్త్వా, "పురుషవేదం సర్వం యద్భూతం యచ్చ భవ్యమ్"౬ "విశ్వమేవేదం పురుషః"౭ "స బ్రహ్మ స శివః"౮ "స వై సర్వమిదం జగత్ స చ భూతం స భవ్యమ్"౩ ఇతి, సర్వవస్త్వాత్మకత్వేన వస్తుపరిచ్ఛేదాభావ ఉక్తః "పురుషవేదం సర్వం యద్భూతం యచ్చ భవ్యమ్" ౬ "స వై సర్వమిదం జగత్ స చ భూతం స భవ్యమ్" ౩ ఇతి కాలత్రయవర్తి సర్వవస్త్వాత్మకత్వాభిధానేన అర్థాత్ కాలపరిచ్ఛేదాభావశ్చ ప్రతిపాదితః తథా భగవతా పరాశరేణాపి "అపక్షయవినాశాభ్యాం పరిణామర్ద్ధిజన్మభిః"౯ "సర్వత్రాసౌ"౧౦ ఇతి శ్లోకద్వయేన కాలతో దేశతశ్చ పరిచ్ఛేదాభావమభిధాయ, "తదేవ సర్వమేవైతత్"౧౧ ఇతి సర్వవస్త్వాత్మకతయా వస్తుపరిచ్ఛేదాభావః ప్రతిపాదితః

యస్తు, వస్త్వన్తరప్రతిహతిః, వస్తునః పరిమాణం వా, వస్తుపరిచ్ఛేద ఇతి తత్, తయోర్దేశపరిచ్ఛేదాన్తర్భావేన పృథగభిధానస్య ప్రయోజనవదిత్స్య నపేక్షితోక్తేః, వస్త్వన్తరాత్మతయా నిషేధరూపస్య పరిచ్ఛేదస్యానభిధానేన అపేక్షితావచనాత్, ఆరమ్భణాధికరణ భాష్యవిరోధాచ్చ, తైత్తిరీయ్యస్తపిదో న బహుమన్వతే ఆరమ్భణాధికరణేహి, దేశకాలపరిచ్ఛేదయోః ప్రతిపదార్థం తారతమ్యమ్, వస్తు [౨౦

౧॥ తై-పురు-౧. ౨॥ తై నా-౬-౧౧ ౩॥ తై-నా-౬-౫౦
౪॥ తై-నా-౬-౧౧ ౫॥ ము-ఉ-౧-౧-౬ ౬॥ తై-పురు-౨.
౭॥ తై-నా-౬-౧౧ ౮॥ తై-నా-౬-౧౧ ౯॥ వి పు-౧-౨-౧౨
౧౦॥ వి పు-౧-౨-౧౨ ౧౧॥ వి పు-౧-౬-౧౪

పరిచ్ఛేదస్యైకరూప్యమ్, భగవతా భాష్యకారేణాభ్యధాయి వస్త్వన్తరాత్మతయా నిషేధో వస్తుపరిచ్ఛేద ఇతి చ తత్రైవోక్తం "భేదవాదినస్తు"౧ ఇత్యాదినా అతో వస్త్వన్తరాత్మతయా నిషేధో వస్తుపరిచ్ఛేదః తదభావాత్ బ్రహ్మణోఽనన్తత్వమ్ "అనశ్నన్నన్యః"౨ [౯
"అన్యోఽన్తర ఆత్మా"3 ఇత్యాదిషు స్వరూపపరేషు వాక్యేషు వస్త్వన్తరాత్మతయా నిషేధో దృశ్యత ఇతి చేత్. తన్న, అభిప్రాయానవగాహనాత్ ఏతదుక్తం భవతి - వస్త్వన్తరసామానాధికరణ్యాయోగ్యత్వం వస్తుపరిచ్ఛేదః, బ్రహ్మణస్తు సర్వవస్తుశరీరకత్వాత్ సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యయోగ్యత్వేన తదభావ ఇతి [౧౦

ఇతి ప్రమేయమాలాయాం త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్

అథ, సర్వశరీరత్వమ్.

నను, సర్వస్య బ్రహ్మశరీరత్వం న సమ్భవతి, తల్లక్షణాసిద్ధేరితి చేత్ న, తదసిద్ధేరేవాసిద్ధేః తథాహి భగవాన్ భాష్యకారః, "చేష్టేన్ద్రియార్థాశ్రయశ్శరీరమ్"౪ ఇతి న్యాయసూత్రోక్తం శరీరలక్షణత్రయం లౌకికవైదిక సకలశరీరవ్యాపత్వాభావేన జీవశరీరవిశేషమాత్రలక్షణమేవ తు యోక్తమ్మత్వా, సకలశరీరవ్యాప్తం లక్షణాన్తరత్రయం దర్శయతి "యస్య చేతనస్య"౫ ఇత్యాదినా. "యస్య చేతనస్య యద్ద్రవ్యం సర్వాత్మనా స్వార్థే నియన్తుం శక్యమ్, తత్ తస్య శరీరమ్, యస్య చేతనస్య యద్ద్రవ్యం సర్వాత్మనా స్వార్థే ధారయితుం శక్యమ్, తత్ తస్య శరీరమ్, యస్య చేతనస్య యద్ద్రవ్యం శేషతైకస్వరూపమ్, తత్ తస్య శరీరమ్" ఇతి త్రీణి శరీరలక్షణాని అన్యోన్యనిరపేక్షాణి దృశ్యన్తే.

౧॥ శ్రీభాష్య-పు-౫౦౭-౧౦ ౨॥ ము ఉ-3-౧-౭ 3॥ తై ఆ-౨-౨-౨
౪॥ గౌతమసూ-౧-౧౧ ౫॥ శ్రీభా-పు-౧౮౩-౪

లోకవేదయోర్హి శరీరశబ్ద ప్రయోగో యద్వస్తువిషయో దృశ్యతే, తత్ర
సర్వత్రానుగతమేవ శరీరలక్షణం వక్తవ్యమ్. లోకే తావత్ అత్యన్తవిలక్ష
ణాకారేషు క్రిమి, కీట పతఙ్గ నర పశు ప్రభృతిషు అగౌణః ప్రయుజ్యమా
నశ్శరీరశబ్దో దృశ్యతే. శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణేషు పరమాత్మవ్యతి
రిక్తస్య కృత్స్నస్య చిదచిద్వస్తునః పరమాత్మానం ప్రతి శరీరత్వమ్,
"యస్య పృథివీ శరీరమ్"౧ "యస్యాత్మా శరీరమ్"౨ "సోఽభిధ్యాయ శరీ
రాత్స్వాత్"౩ "జగత్సర్వం శరీరం తే"౪ "తాని సర్వాణి తద్వపుః"౫
ఇత్యాదిభిర్వ్యపదిశ్యతే. చేష్టాశ్రయత్వాదీనామేవ శరీరలక్షణత్వస్వీ
కారేణ జగద్బ్రహ్మణో శ్శరీరశరీరిభావ ప్రతిపాదకానామేషాం శ్రు
బహూనాం వచసాముపచారికత్వాఙ్గీకారే జీవశరీరేష్వపి ద్విపాత్త్వ
ద్విజన్మత్వసాస్నాదిమత్త్వాదీనాం కతిపయశరీరవర్తినామన్యతరస్యై
వ శరీరలక్షణత్వస్వీకారేణ తల్లక్షణరహిత జీవశరీరాన్తరేషు
లోకవేదయోః శరీరశబ్దప్రయోగస్యోపచారికత్వేన నిర్వాహః ప్రస
జ్యేత. తదప్రసక్తిశ్చ సర్వత్ర శరీరశబ్దప్రయోగసామ్యాత్, తదతా
పి సమానమ్, అన్యతాభినివేశాత్. "యస్య" ఇతి షష్ఠ్యన్తేన ప్రతిస
మ్బన్ధివాచినా పదేన శరీరం సఘటత్వాదివదప్రతియోగికమ్, కిన్తు,
పుత్రత్వాదివత్ సప్రతియోగికమితి దర్శయతి. తచ్చ శ్రుతిషు
"తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మనః"౬ ఇత్యాదిషు కేవలాత్మ శబ్దప్రయోగేపి
తద్వ్యతిరిక్తస్య వస్తునః తచ్ఛరీరత్వం వివక్షితమితి జ్ఞాపనాయ
"చేతనస్య" ఇతి పదమ్, ధారయితుం శక్యమ్, శేషతైకస్వరూపమితి
లక్షణద్వయే ప్రభాప్రభావతోః శరీరశరీరిభావ వ్యుదాసార్థమ్, లక్షణ
త్రయే ప్యాత్మధర్మభూత జ్ఞానస్య శరీరత్వనివృత్త్యర్థఞ్చ చేతనస్య-

౧|| బృ-ఉ ౫ ౭-౩ ౨|| మాధ్యన్దినపాఠే ౩|| మనుస్మృ-౧-౮
౪|| రా-యు-౧౨౦-౨౬ ౫|| వి-పు ౧-౨౨-౮౭ ౬|| తై-ఆ-౨-౧-౨

చైతన్యవిశిష్టస్యేత్యర్థః, యదితి ధర్మనిర్దేశః. న, జీవగత క్రియాదీనాం శరీరత్వం ప్రసజ్యతే సర్వాత్మనేతి [illegible]దోచిత-నియామ్యత్వాదియుతానాం గర్భదాసవస్త్రాభరణ గృహక్షేత్రాదీనాం శరీరత్వం నివర్త్యతే సర్వాత్మనా-యావద్ద్రవ్యభావి[illegible]ర్థః అతఏవ, సృష్ట్యపవర్గాదిభిరావాపోద్వాపవశాదవ్యవస్థితా [illegible]శేషసంబద్ధానియత సముదాయాకార క్షేత్రజ్ఞసమష్టిధార్య[illegible] [illegible]త్వేతీయ లక్షణస్యావ్యాప్తిపరిహారశ్చ. స్వార్థేఇతి తత్తచ్ఛరీరావిషయేషు కార్యేషుతస్య తస్య శరీరస్య నియామ్యత్వాభావేన లక్షణస్యాసంభావనా నిరాక్రియతే స్వార్థే-స్వవిషయే, తత్తచ్ఛరీరాసాధారణ కార్య ఇత్యర్థః నియన్తుమ్, ధారయితుమ్, శేషఇతిపదైః అనియామ్యాధార్యాశేషభూతేషు పరమాత్మాదిష్వతివ్యాప్తిర్నిషిధ్యతే. శక్యమితి రుగ్ణాదిశరీరేషు నియమనాద్యదర్శనేన లక్షణస్యావ్యాప్తిః పరిహ్రియతే తేషు తచ్ఛరీరికర్తృకనియమనాది కార్యాభావేపి తచ్ఛక్తి విషయత్వమస్త్యేవ కార్యానుదయస్తు రోగాది ప్రతిబద్ధత్వాత్. యథా అగ్న్యాదేశ్శక్తిప్రతిబద్ధాత్ దహనాదికార్యానుదయః శక్యమ్-శక్తివిషయీభూతమిత్యర్థః తచ్ఛేషత్వైకస్వరూపమితి భిన్నవాక్యతయా నిర్దేశస్తు స్వార్థేశక్యమితి పూర్వవాక్యస్థపదద్వయానన్వయాత్. వేదాన్తినస్సర్వాత్మవాదితయా హస్తాద్యవయవా[illegible] సముదితానామేవ అవయవిత్వేన శరీరత్వాత్ న తేష్వవ్యాప్తి[illegible]నీయా, తత్ర శరీరశబ్దవ్యవహారస్తు, పూర్వం శరీరతయావక్లృప్త[illegible]ఘానైకదేశగోచరత్వే నౌపచారికః. చేష్టాశ్రయత్వాదిలక్షణాన్తరవాదినోపి సమానమేతత్ కదాచిత్ చేష్టాయోగవ్యవచ్ఛేదమా[illegible]మేవ లక్షణతయా వివక్షితమితిచేత్ తథాపి, అన్తర్యామి[illegible] [illegible]ణద్వయసుబాలోపనిషత్ప్రభృతి షూపనిషద్భాగేషు స్మృతీ[illegible] సపురా[illegible]ణేషు పృథివ్యాద్యక్షరతమః పర్యన్తబహ్వర్థవిష[illegible] [illegible]మా బహుశ్శః

ప్రయుజ్యమానస్య శరీరశబ్దస్య లాక్షణికత్వకల్పనాద్వారా పృత
శరీరమాత్రవిషయతయా ప్రయుజ్యమానస్య శరీరశబ్దస్యలాక్షణి
కత్వకల్పనమ్ కిఞ్చ, పృతశరీరస్యాపి పరమాత్మా
పేక్షయా శరీరత్వమస్త్యేవ, జీవాత్మాపేక్షయా శరీరత్వం[౫
లాక్షణికమ్, తస్మాదిదమేవసమీచీనం శరీరలక్షణత్రయమ్ న్యాయ
సూత్రేషు, జీవశరీరవిశేషగోచరం లక్షణముక్తమితిబోద్ధవ్యమ్ య
థాన్యాయవిదామేవ ప్రమాసాధన ప్రమాణత్వవచనం జీవగతప్రమా
సంబన్ధిప్రమాణమాత్రలక్షణ వివక్షయోక్తమ్, సపునః జీవపరమాత్మ
గతప్రమాసంబన్ధి ప్రమాణలక్షణవివక్షయేతి వ్యాఖ్యాతం తద్వైః అత
షై
స్సూక్తం "యస్య"౧ ఇత్యాదినా భాష్యేణలక్షణత్రయమ్ తత్రతృతీ
యలక్షణవివేకార్థం శేషలక్షణంవ్యాక్రియతే "శేషఃపరార్థత్వా
త్"౨ ఇతిశేషశేషిభావపరం జైమినీయంసూత్రం పరైరయథావ్యా
ఖ్యాతమ్మత్వా, యథావద్వ్యచష్టే 'పరగతాతిశయాధానేచ్ఛ
యోపాదేయత్వమేవ యస్యస్వరూపం సశేషఃపరశ్శేషీ"౩ [౧౫
ఇతి.అస్యార్థః -అన్యస్యప్రయోజనమేవ యస్యప్రయోజనమ్, సశేషః
అన్యశ్శేషీతి అత్రపరశబ్దః అన్యపర్యాయ, పరాతిశయశబ్దయోః కర్మ
ధారయసమాసశఙ్కామాత్రనివృత్త్యర్థం గతేతిపదమ్ అతిశయః-
ఫలిశేషః, కిఞ్చిత్కార ఇతియావత్; "నాకిఞ్చిత్కుర్వతశ్శేషత్వమ్"౪
ఇతిహి మీమాంసకానాం ప్రసిద్ధిః అనేనాతిశయశబ్దేన, స్వరూపా
ననుకూలవినాశాద్యాధాయకానాం శేషత్వశఙ్కావ్యుదాసః ఫలవి
నాశ్యస్యహికర్మణః స్వగతవినాశాధాయికఫలంప్రతి నశేషత్వమ్
ఆధానశబ్దేనాతి శయంప్రతి అనధికరణతయాహేతుత్వం వివక్ష్య
తే అనేన, పరగతమతిశయం స్వస్మిన్నాపాదయితుమిచ్ఛయోపా

౧॥ శ్రీభా-పు-౪౮౩-౪ ౨॥ పూ-మి-౩-౧-౧ ౩॥ వేదార్థసఙ్గ్రహే-
పు-౩౩౫-౬ ౪॥ పూ-మీ -

చేయస్య శేషిణః శేషత్వశబ్దాన్నివృత్తిః ఇచ్ఛయేతి పరగతాతిశయాధేయేచ్ఛయా విషయతయా ప్రయోజనత్వమిత్యుచ్యతే తచ్చ "పరగతాతిశ" ఇత్యగ్రశబ్దేనోక్తమ్ అర్థ్యత ఇతి హ్యర్థః, ఇష్యత ఇతి యావత్ అనేన, స్వస్మిన్నతిశయాధాయకే భృత్యాదౌ లక్షణస్యాసమ్భవశఙ్కానివృత్తిః ఉపాదేయత్వం-స్వీకార్యత్వమ్ ఇచ్ఛాస్వీకారౌ చ శేషిణః శేషస్య వా అన్యస్య వా యథాసమ్భవః యత్ర శేషీ వా శేషో వా చేతనః। తత్ర తయోరన్యతరస్యేచ్ఛాస్వీకారౌ, యత్రోభయమచేతనం ప్రభాప్రభావత్, యాగతదఙ్గాదికమ్, తతోఽన్యవ్యతిరిక్తస్య చేతనస్య ఏవేతి పరస్మిన్నతిశయాధాయకస్య స్వామినః పరం ప్రతి శేషత్వవ్యుదాసః. స్వరూపమితి స్వరూపాతిరిక్తగుణాద్యుపాధినిరాసః స్వరూపం-స్వరూపప్రయుక్తమ్, నగుణాదిధర్మప్రయుక్తమిత్యర్థః, ఏవఞ్చ సర్వశేషిత్వం సర్వశరీరత్వఞ్చేశ్వరస్య సిద్ధమ్

ఇతి ప్రమేయమాలాయాం సర్వశరీరత్వమ్.

అథ, అపశూద్రనయాదివిరోధోపపాదనమ్.

ఏవఞ్చ బ్రహ్మణస్సర్వశరీరత్వాత్, శరీరవాచిశబ్దానాఞ్చ శరీరిపర్యన్తత్వాత్, సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యమ్, నపునస్సర్వతాదాత్మ్యేన, వ్యాఘాతశ్రుతివిరోధాదిదుష్టత్వాత్ అతఏవ నబాధార్థం సామానాధికరణ్యమపి విరోధ్యాకారాన్వయాభావే ప్రతీతాకారబాధాయోగాత్, ముఖ్యే సమ్భవతి లాక్షణికార్థస్వీకారాయోగాచ్చ తదేవం సత్య ఏవ ప్రపఞ్చః సగుణమేవ బ్రహ్మ తచ్చ జీవాచ్ఛరీరత్వాదిభిర్భిన్నమ్ తాదృశమేవ చోపాసితవ్యమ్. ఉపాసనమేవ చ వేదాన్తవిహితమోక్షోపాయః తచ్చ కర్మానుగృహీతమ్. కర్మఫలా

భిసన్ధివిశిష్టవేషేణముముక్షోర్జ్ఞేయమ్ తదేవ తేన తత్తత్స్వర్గాది ఫలాభిసన్ధివిరహేణ పరమాత్మప్రీత్యర్థతయాఽనుష్ఠిత ముపాసనానుగ్రాహకమ్, ఏవఞ్చసతి కర్మవిచారస్య బ్రహ్మవిచారాపేక్షయాపూర్వవృత్తత్వవచన ముపపన్నమ్.

యేపునః వాక్యార్థజ్ఞానమాత్రాత్ మిథ్యాభూత బన్ధనివృత్తిరితి వదన్తి తేషాం ప్రత్యక్షశ్రుతిస్మృతిన్యాయాది విరోధో భాష్యే ప్రపఞ్చితః, శారీరకాపశూద్రాధికరణ నయవిరోధశ్చ తత్రైవదర్శితః. తత్పక్షే శూద్రాదీనామపి అర్థిత్వసామర్థ్యయోరనపాయాత్, కర్మణాంవివిదిషామాత్రహేతుత్వాభ్యుపగమాత్. జన్మాన్తరశతానుష్ఠితైరపితైర్వివిదిషోత్పత్తి సంభవాత్, భేదవాసనాకృష్ట చేతసామపి వేదాన్తమన్తరేణ సాఙ్ఖ్యాదిభిరపి తత్త్వచిన్తనప్రవిష్టైః బుభుత్సోత్పత్త్యుపపత్తేః, తదనన్తరఞ్చ భవదభిమతై స్తర్కాదిభి రపి తథావిధజ్ఞానసంభవాత్, శాస్త్రజన్యస్యాపిజ్ఞానస్య తతోవిశేషాభావాత్, అశాస్త్రవశ్యైర్వా భవత్సిద్ధాన్తనిష్ఠైర్బ్రహ్మవిద్భిరాచణ్డాలన్త ముపదేశసమ్భవాదిత్యాది భిర్హేతుభిః తచ్చాధికరణమేవం ప్రవృత్తమ్ "శుగస్య తదనాదరశ్రవణాత్ తదాద్రవణాత్ సూచ్యతేహి - క్షత్రియత్వగతేశ్చ - ఉత్తరత్ర చైత్రరథేన లిఙ్గాత్ - సంస్కారపరామర్శాత్తదభావాభిలాపాచ్చ - తదభావనిర్ధారణేచ ప్రవృత్తేః - శ్రవణాధ్యయనార్థప్రతిషేధాత్ - స్మృతేశ్చ"౧ ఇతి పూర్వత్ర దేవాదీనామధికారఉక్తః. ఇహతుశూద్రస్య కింబ్రహ్మవిద్యాయామధికారోఽస్తి - నవేతి విచార్యతే అస్తీతిపూర్వపక్షః. నేతిసిద్ధాన్తః తదర్థం విచార్యతే శూద్రస్య సాఙ్గబ్రహ్మవిద్యోపసంహారసామర్థ్యమస్తినవేతి యదాఽస్తి, తదా శూద్రస్యాధికారసంభవః. యదాతున, తదా అనధికారఇతిఫలఫలిభావః తత్రపూర్వపక్షః - బ్రహ్మవిద్యాయాం

౧॥ బ్ర-సూ ౧-౩-౩౪

శూద్రస్యాధికారస్సంభవతీతి, అర్థిత్వసామర్థ్యయో స్సంభవాత్. 'ఆధ్యాత్మికాదిదుఃఖాభితప్తస్య తజ్జిహాసయా హేయ ప్రత్యనీకకల్యాణ గుణగణాకర బ్రహ్మప్రాప్త్యర్థిత్వం 'సంభవతి' సామర్థ్యఞ్చ పటుతరదేహేన్ద్రియాదిమతః, త్రైవర్ణికవత్ బ్రహ్మోపాసనవిష[-] యంసంభవతి. బ్రహ్మస్వరూపతదుపాసన ప్రకారజ్ఞానఞ్చ అనధీతవేదస్యాపి శూద్రస్య ఇతిహాసపురాణశ్రవణాదేవ సమ్భవతి అస్తిహి శూద్రస్యాపి ఇతిహాసపురాణశ్రవణానుజ్ఞా, "శ్రావయేచ్చతురో వర్ణాన్ కృత్వా బ్రాహ్మణమగ్రతః"౧ "శూద్రస్సుఖమవాప్నుయాత్"౨ "శూద్రోఽపిమహత్త్వమీయాత్"౩ ఇత్యాదిభిః [౧౦

నను, ఉపాసనవిధీనాం స్వాధ్యాయజన్యమేవ జ్ఞానముపకారకమ్, నేతిహాసాదిజన్యమ్, యథా జ్యోతిష్టోమాది కర్మవిధయః త్రైవర్ణికవిషయాధ్యయనవిధిసిద్ధ స్వాధ్యాయసంపాద్యజ్ఞానలాభేన సవిషయత్వాత్ శూద్రాదేరక్లృప్తస్వాధ్యాయాదికల్పనాది సంభవాత్ తదేవస్వోపాయతయా స్వీకుర్వన్తి, తథోపాసనవిధయోఽపి లిపూర్వకాణ్డోదితాపశూద్రాధికరణన్యాయేనైవసిద్ధత్వాత్, కథమిహ బ్రహ్మోపాసనే శూద్రస్యాధికారః పునరాశఙ్క్యతే ఉచ్యతే, సహి న్యాయస్తత్రైవ జీవతి, యత్రాపవాదవచనన్న దృశ్యతే, యత్ర త్వపవాదకంవచనమస్తి, తత్రతు నాయన్న్యాయః ప్రతిపత్తుమర్హతి. నహి వచనవిరోధే న్యాయః ప్రభవతి, వచనాఙ్గత్వాన్న్యాయస్య "ప్రమాణానుగ్రాహకస్తర్కః" ఇతి న్యాయవిదః; యథా "రథకారోఽగ్ని

౧॥ ౨॥ భా-అను-౧౪౯-౧౨౪
౩॥ బాల-౧-౧౦౦

ణాదధీత"౧ "నిషాదస్థపతింయాజయేత్"౨ ఇత్యాదిషు అపశూద్రనయ బాధేన శ్రుతిసిద్ధః రథకారాదేరాధానాద్యధికారోఽఙ్గీక్రియతే.- ఏవ మత్రాపి అపశూద్రనయాపవాదేన బ్రహ్మోపాసనే శూద్రస్యాధి కారశ్శక్యతే కింపునరిహాపశూద్రనయాతి క్రమకారణమ్,వచన[౫ మేవేతి బ్రూమః,-"ఆజహారేమాశ్శూద్రానేనైవముఖేనాలాపయిష్య థాః"౩ ఇతి ఛాన్దోగ్యసంవర్గవిద్యాయాం రైక్వో జానశ్రుతిం శూద్రశ బ్దేనామన్త్ర్య తస్య బ్రహ్మవిద్యాముపదిశతి. ఇతిహాసపురాణేషు విదు రాదీనాం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠతాదర్శనం శ్రుతిసిద్ధమధికార ముపబృంహ యతి యజ్ఞాదికర్మాపేక్షత్వం విద్యాయాశ్శూద్రానధికారంగమయ తీతిచేత్. న, యథాఅనాశ్రమిణాం విధురాదీనామ్, ఆశ్రమిణాం నైష్ఠికాదీనాఞ్చ విద్యానిష్ఠత్వాదర్శనాత్, తేషుయజ్ఞాద్యనపేక్షా విద్యేతిస్వీక్రియతే, తద్వదత్రాపి శూద్రస్యవిద్యాధికారేసిద్ధే, స్వవ ర్ణోచితపూర్వవర్ణశుశ్రూషాద్యఙ్గకావిద్యా శూద్రే,నపునర్యజ్ఞాద్యపే క్షేతి నిశ్చీయతే. అతః, శూద్రస్యాపి అధికారోఽస్తీతి. [౧౫

రాద్ధాన్తస్తు- నశూద్రస్యబ్రహ్మవిద్యాధికారస్సమ్భవతీతి, సా మర్థ్యాభావాత్. నహ్యనధీతవేదస్యాశ్రుతవేదాన్తస్య బ్రహ్మస్వరూ పతదుపాసనప్రకారాద్యనభిజ్ఞస్య శూద్రస్యవిద్యోపసంహారసామ ర్థ్యసంభవః. కర్మవిధివదుపాసన విధయోఽపి త్రైవర్ణికవిషయాధ్య యనవిధిసిద్ధస్వాధ్యాయ సంపాద్యజ్ఞానమేవహి స్వోపాయతయా స్వీక్రియతే ఇతిహాసాదేస్తు వేదోపబృంహణద్వారేణైవ జ్ఞానహే

౧॥ మీమా- ౨॥ మీమా-

౩॥ ఛా-ఉ-౪-౨-౫.

తుత్వమ్, నస్వాతన్త్ర్యేణ, “ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వేదంసముప
బృంహయేత్”౧ఇతివచనాత్. శ్రవణానుజ్ఞానస్తు పాపక్షయాదిఫలా
ర్థమ్, నార్థజ్ఞానార్థమ్ విదురాదయస్తుభవాన్తరాధిగతజ్ఞానాప్రమో
షాత్ విద్యానిష్ఠాఇతి నతచ్ఛూద్రాధికారలిఙ్గమ్. సంవర్గవిద్యా [౫
యాన్తు శూద్రశబ్దః, శోచనాత్ శూద్రఇత్యవయవశక్త్యాబ్రహ్మజ్ఞానా
భావనిమిత్త శోకవతిక్షత్రియే జానశ్రుతౌవర్తతే రథకారన్యాయేన
రూఢిశక్తిరేవకిమితి నాద్రియతే ఇతిచేత్. ఉచ్యతే - పూర్వాపరప
ర్యాలోచనయా జానశ్రుతేః క్షత్రియత్వావగమాత్, అవయవశక్తి
నిమిత్తభూతస్య శోకస్య శ్రుత్యైవవిస్తరేణ ప్రతిపాదనాచ్చ,యౌగి
కోఽత్రశూద్రశబ్ద ఇతినిశ్చీయతే రథకారాదౌతు నావయవార్థప్రతి
పాదకంవచనమస్తి, నాపిత్రైవర్ణికత్వలిఙ్గం కిఞ్చిద్దృష్టమితి నరూఢి
శక్తిబాధః అతః శూద్రశబ్దేన జానశ్రుతిమాముష్య శూద్రాధికార
మాపాదయతి తస్మాదపశూద్రనయాతి క్రమకారణాభావాత్ బ్రహ్మ
విద్యాయామపి సఏవన్యాయః ప్రవర్తతఇతి నాధికారశ్శూద్ర [౧౫
స్యాస్తి. సచాయన్న్యాయఃఅపాస్తసమస్తవర్ణాశ్రమధర్మాణాం స్వా
జ్ఞానమాత్రకలుషిత పరబ్రహ్మణాం కలిబ్రహ్మమీమాంసకానా మసఙ్గ
తః యేపునరిదానీం యోగసిద్ధిహానికర సమాధానాభీరుషు అనావి
ష్కృతశక్తివిద్యాభి జన్మమహిమసు జడవదాచరణమాత్ర ప్రవృత్తేషు
అదూషితసద్ధర్మమర్యాదేషు ఆదిభరతాదిష్వపి స్వైరచారమారో

౧॥ భార-అ-౧-౨౬౩

వ్యవర్ణాశ్రమధర్మవ్యవస్థాతిలఙ్ఘినం కుచణ్డాల మేకీభూయాన్తర్గతచార్వాకాదిమర్యాదాః శిశ్నోదరపరాయణాః బ్రహ్మవిదో భవన్తి; తైస్సహసమ్భాషణమపి నిరయపతనాదికారణం వదన్తి సన్తః శ్రుతిస్మృత్యాదయస్తు నిర్భయా జగద్ధితా కృత్స్నాస్తాన్ ప్రతిక్షిపన్తి "నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాన్తో నాసమాహితః । నాశాన్తమానసో వాపి ప్రజ్ఞానేనైవమాప్నుయాత్"౧ "సఖల్వేవం వర్తయన్ యావదాయుషం బ్రహ్మలోకమభిసమ్పద్యతే నచపునరావర్తతే"౨ "నియతస్య తు సన్న్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే । మోహాత్తస్యపరిత్యాగః తామసః పరికీర్తితః"౩ "సతాం మార్గమదూషయన్"౪ ఇత్యాదికాః [౧౦ సూత్రితఞ్చ "సర్వాన్నానుమతిశ్చ ప్రాణాత్యయే తద్దర్శనాత్"౫ ఇతి, "అనావిష్కుర్వన్నన్వయాత్"౬ ఇతిచ. అతః; త్రైవర్ణికానామేవ బ్రహ్మవిద్యాధికార ఇతి సిద్ధమ్

ఇతి వత్సకులతిలక వరదరాజసూరివిరచితాయాం

ప్రమేయమాలాయాం నిర్విశేషవాదినాం

అపశూద్రనయాదివిరోధోపపాదనమ్.

౧॥ కఠ-ఉ-౨ ౨౪. ౨॥ ఛా-ఉ-౮ ౧౫-౧.

౩॥ ౪॥

౫॥ బ్ర-సూ-౩-౪-౨౮ ౬॥ బ్ర-సూ ౩-౪-౪౯

21-1-86